

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Eläkeläisen kategorian rakentuminen ja neuvottelu
suhteessa aktiivisen ikääntymisen diskurssiin

Hilla Sivill

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Psykologian oppiaine

12.6.2024

Itä-Suomen yliopisto, Filosofinen tiedekunta

Kasvatustieteiden ja psykologian osasto

Psykologian oppiaine

Sivill, Hilla: Eläkeläisen kategorian rakentuminen ja neuvottelu suhteessa aktiivisen ikääntymisen diskurssiin

Opinnäytetutkielma, 86 sivua, 2 liitettä (4 sivua)

Tutkielman ohjaaja, professori Katri Komulainen

Kesäkuu 2024

Asiasanat: Eläkeläisyys, aktiivisuus, aktiivinen ikääntyminen, onnistunut ikääntyminen, identiteetti, kategoria-analyysi, diskurssianalyysi, kriittinen gerontologia, ikä syrjintä

Tässä tutkielmassa tarkastellaan eläkeläisten ja työntekijöiden identiteettikategorioiden neuvottelua suhteessa eläkeläisyyteen ja aktiivisen ikääntymisen diskurssiin.

Analyysissa perehdytään siihen, millaisia kategoriamääreitä eläkeläisiin liitetään, sekä puheen eroavaisuuksiin työelämässä ja eläkkeellä olevien haastateltavien välillä.

Tutkimuskysymyksiä lähestytään sosiaalisen konstruktionismin, diskursiivisen psykologian ja kategoria-analyysin näkökulmasta. Aineistona on kokoelma eläkeläisten (N=9) ja työntekijöiden (N=35) elämäkerrallisia haastatteluja.

Aineistosta on tunnistettavissa kolme eri diskurssia, joissa eläkeläisyydestä puhuttiin eri tavoin: Nämä nimettiin huolenpito-diskurssiksi, taakkadiskurssiksi ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssiksi. Huolenpito- ja taakkadiskurssissa eläkeläisen kategoria rakentuu homogeeniseksi, verrattaen epäaktiiviseksi työntekijän kategorian vastapariksi. Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisen kategoria jakautuu edelleen aktiivisen ja epäaktiivisen eläkeläisen kategorioihin. Aktiivinen eläkeläinen on työntekijän kaltainen, kun taas epäaktiivinen eläkeläinen muistuttaa huolenpito- ja taakkadiskurssin huonokuntoista ja vanhaa eläkeläistä. Huolenpito-diskurssissa eläkeläisille rakentuu oikeus ja oletus olla jouten. Taakkadiskurssissa ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisten joutilaisuus rakentuu moraalisesti epäsuotavaksi. Taakkadiskurssissa eläköityminen itsessään rakentuu epäsuotavaksi,

kun taas aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisiltä velvoitetaan työntekijän kaltaista aktiivisuutta. Moraalinen velvoitus aktiivisuuteen perustellaan sen oletetuilla myönteisillä terveysvaikutuksilla. Taakkadiskurssi on selvästi yleisempi työntekijöiden puheessa, kun taas aktiivisen eläkeläisyyden diskurssi on yleisempi eläkeläisten puheessa.

Haastateltavat käyttävät kolmea eri diskurssia joustavasti siten, että heille muodostuu positiivinen identiteetti. Työntekijät käyttävät taakkadiskurssia verratessaan itseään eläkeläisiin, korostaen oma aktiivisuuttaan verrattuna eläkeläisiin ja eläkkeelle haluaviin työntekijöihin. Puhuessaan tulevasta eläköitymisestään he hyödyntävät huolenpito- ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia. Eläkeläiset käyttävät aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia korostaakseen omaa aktiivisuuttaan verrattuna muihin eläkeläisiin, ja huolenpitudiskurssia oikeuttaakseen omaa epäaktiivisuuttaan ja toimintakyvyn puutteitaan.

Eläkeläisten velvollisuuksiksi rakentuvat aineistossa olennaisimmin terveyden ylläpitäminen, sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen ja osallistuminen. Myös palkallisen työn tekeminen osa-aikaisesti näyttäytyy moraalisesti suotavana. Sen sijaan kuluttajuus ja kognitiivisen terveyden ylläpito eivät useimmiten näyttäydy eläkeläisten velvollisuuksina. Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisen ja työntekijän kategoriat olivat limittäisiä, jolloin eläkeläisiin kohdistetaan samantapaisia odotuksia kuin työntekijöihin.

University of Eastern Finland, Philosophical Faculty

School of Educational Sciences and Psychology

Institute of Psychology

Sivill, Hilla: The construction of the category of retiree and its negotiation in relation to the active aging discourse

Master's Thesis, 86 pages, 2 appendix (4 pages)

Supervisor: professor Katri Komulainen

June 2024

Keywords: Retirement, retirees, pensioners, activeness, identity, category analysis, discursive analysis, critical gerontology, ageism

This study examines retirees' and workers' negotiation of identity categories in relation to retirement and the active aging discourse. The analysis delves into questions of which category-bound predicates are associated with retirees, as well as whether these predicates differ in the interview speech of workers and retirees. The research questions are approached from the perspective of social constructionism, discursive psychology, and category analysis. The material utilized for the study is a collection of biographical interviews of Finnish retirees (N=9) and workers (N=35).

Three different discourses were identified from the interviews, which differ in how the category of retiree is constructed in them: These discourses were named the care discourse, the burden discourse, and the active retirement discourse. In the care and burden discourses, the retirees' category is constructed as homogenous and defined by inactivity, in opposition to the category of a worker. In the active retirement discourse, the category of retiree is further divided into the categories of active and inactive retiree. In the care discourse, retirees have the right and expectation to be inactive and spend their time in leisure. In the burden discourse and the active retirement discourse, the idleness of retirees is considered morally undesirable. In the latter discourse, retirees are thus expected to remain active, despite their departure from working life. The moral requirement to remain active is often justified by its supposed positive effects on health and longevity. The burden discourse is more common in the interview

speech of workers, while the active retirement discourse is more common in the speech of retirees.

The interviewees use the three discourses flexibly to negotiate positive identities for themselves. Workers use the burden discourse when comparing themselves to retirees, emphasizing their own activeness in relation to retirees as well as to other workers who wish to retire. When talking about their future retirement, they use the care discourse and the active retirement discourse to construct their future identities as positive. Retirees use the active retirement discourse to emphasize their own activity compared to other retirees, and the care discourse to justify their own inactivity and disabilities.

The responsibilities constructed for retirees are primarily maintenance of (somatic and mental) health, maintenance of social relationships, and participation in activities, such as volunteering. Additionally, engaging in paid work appears to be morally desirable. Consumerism and maintenance of cognitive health don't appear as individual responsibilities of retirees to the same extent. In the active retirement discourse, the categories of retiree and employee overlap, similar expectations being placed on retirees as on employees.

Sisältö

1 Johdanto	7
2 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	11
2.1 Diskurssianalyysi	11
2.2 Diskursseissa rakentuvat kategoriat	12
2.3 Diskurssien ja kategorioiden ilmentämät valtasuhteet ja moraaliset järjestykset..	13
2.4 Identiteettikategoriat ja identiteetin rakentaminen	15
2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä	16
3 Tutkimuskysymykset	19
4 Aineisto ja menetelmät	20
4.1 Aineisto	20
4.2 Menetelmät ja analyysin kulku.....	24
5 Tulokset	27
5.1 Eläkeläisen kategorian rakentuminen	27
5.1.1 Huolenpitodiskurssi	27
5.1.2 Taakkadiskurssi	33
5.1.3 Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssi	42
5.2 Aktiivisen eläkeläisen velvollisuudet	49
5.2.1 Velvollisuus terveyden ylläpidosta	50
5.2.2 Velvollisuus sosiaalisen elämän ylläpidosta.....	58
5.2.3 Velvollisuus osallistua.....	63
5.2.4 Velvollisuus kuluttaa ja matkustella	66
5.3 Yhteenvedo diskursseista	70
6 Pohdinta	71
Lähteet	80
Liitteet	87

1 Johdanto

Vetäytyminen työelämästä vanhuuden vuoksi on ollut tavallista kautta historian. Tämä johti usein köyhyyteen ja kurjuuteen, eteenkin pienipalkkaisilla työntekijöillä, joilla ei ollut nuorempia perheenjäseniä pitämässä heistä huolta. 1800-luvun loppupuolella useat Euroopan valtiot, kuten Saksa, Iso-Britannia ja Tanska kehittivät eläkejärjestelmiä, joiden tarkoituksena oli turvata toimeentulo heille, jotka eivät voineet enää jatkaa työskentelyä. (Thane, 2006.) Tällaisen järjestelmän periaatteena oli se, että pitkän työuran jälkeen toimintakykynsä menettänyt ansaitsi edelleen toimeentulonsa, vaikkei pystynytkään tekemään töitä. Sittemmin eläkejärjestelmistä on tullut normatiivinen osa länsimaalaista yhteiskuntaa. (Arza & Johnson, 2006; Thane, 2006.)

Sopiva aika eläköitymiselle on yleensä määrittynyt iän perusteella; eläkkeelle jäädään eläkeiässä. Iän oletetaan tällöin määrittävän myös toimintakykyä. (Thane, 2006.) Nykyään biologinen vanheneminen riippuu kuitenkin yhä vähemmän kronologisesta iästä. Samanikäisetkin voivat olla keskenään terveyden osalta hyvin erilaisissa tilanteissa. (Lumme-Sandt ym., 2020; Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022b.) Lisäksi ihmiset pysyvät suhteellisen terveenä yhä pidempään. Moni eläkeläinen saattaa siis viettää eläkepäiviään ilman biologisen vanhuuden vaivoja. (Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022b.) Tällaista modernille eläkeläiselle leimallista suhteellisen terveenä ja toimintakykyisenä vietettyä eläkeläisyyden jaksoa kutsutaan kolmanneksi iäksi, joka edeltää varsinaisen vanhuuden ja raihnaistumisen varjostamaa neljättä ikää (Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022a).

Kun Suomen suuret ikäluokat saapuvat kolmanteen ja neljänteen ikään, tästä puhutaan julkisessa keskustelussa "pommina". Eteenkin neljäsikäisyyteen kuuluvaa suurempaa terveydenhuollon ja vanhustalveluiden kuormitusta luonnehditaan yhteiskunnallisena ongelmana. Huoltosuhteen kasvaessa pelätään, ettei kaikille ikääntyneille riitä resursseja. (Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022b; Lumme-Sandt ym., 2020; Kiuru, 2022; Langmann & Weßel, 2023.) Tämän vuoksi nähdään mielekkäänä yrittää pitää väestöä terveenä pidempään, niin töissä kuin eläkkeelläkin (Viitasalo, 2015; Rantanen,

2022; Kiuru, 2022). Lisäksi viimeaikaisessa poliittisessa keskustelussa on toistuvasti nostettu esille aikeita nostaa eläkeikää tai kannustaa muilla keinoilla eläkeikäisiä pysymään työelämässä (Paukkeri, 2024; Pääministerin haastattelutunti, 2024). Eläkeläisiltä odotetaan nykyään myös aktiivisuutta oman terveytensä ylläpidossa (Rantanen, 2022; Aerschot, Anttonen & Häikiö, 2011). Jopa työelämällä itsellään nähdään olevan terveyttä ylläpitäviä vaikutuksia; vanhuuteen liittyvän toimintakyvyn heikkenemisen oletetaan johtuvan työntekijän aktiivisesta elämäntavasta vetäytymisestä (Hamm ym., 2020; van Dyk, 2014; Bonsang, Adam & Perelman, 2012). Eläkeläisyyteen aiemmin liitetty joutilaisuus ei ole enää itsestäänselvyys.

Psykologia tieteenalana pyrkii tavallisesti tukemaan aktiivisuutta. Myös ikääntymistä lähestytään tästä näkökulmasta: Eläkeläiset pyritään pitämään nuorekkaina ja aktiivisina mahdollisimman pitkään. (Rudman, 2006.) Esimerkiksi vanhenemisen aktiivisuusteorian mukaan ”onnistunut” vanheneminen on sellaista, jossa pysytään ahkerasti osana yhteiskuntaa ja vaikutetaan itse omaan toimintakykyyn esimerkiksi liikunnalla. Tämän uskotaan hidastavan vanhenemiselle tyypillisten haittojen ilmenemistä, kuten fyysistä ja kognitiivista heikkenemistä. (esim. Saajanaho, 2022; Calasanti & Katz, 2015; Rantanen, 2022; Ekerdt, 1986.) Eläkeläisten aktiivisuuden tukeminen muodostuu kyseenalaistamattomaksi, itsestään selväksi tavoitteeksi (Rudman, 2006; Kiuru, 2022; Langmann & Weßel, 2023). Käytän aktiivisen ikääntymisen diskurssin käsitettä viittaamaan tällaisiin keskusteluihin, joissa yksilön oma aktiivisuus ja itseohjautuvuus rakentuu ensisijaiseksi ja moraalisesti suotavaksi terveyttä ja toimintakykyä ylläpitäväksi tekijäksi.

Aktiivisen ikääntymisen diskurssin mukaista keskustelua on kuitenkin myös kritisoitu. Kriittisessä gerontologisessa tutkimuksessa ”onnistuneen vanhenemisen” käsitettä, aktiivista ikääntymistä sekä aktiivisuuden vaadetta on pidetty ikääntyneiden tasa-arvoa uhkaavana, iän ja vammaisuuden perusteella syrjivänä eli ageistisena ja ableistisena (Calasanti & Katz, 2015; Rudman, 2006; Langmann & Weßel, 2023). Yleisesti ”onnistunut vanheneminen” käsitteenä olettaa, että jokaisella on tasavertainen mahdollisuus vaikuttaa tulevaisuuden toimintakykyynsä. Mikäli toimintakyky nähdään henkilön

omana vastuualueena, ja aktiivisuus nähdään keinona ylläpitää sitä, muodostuu aktiivisuuden puute moraaliseksi paheeksi ja toimintakyvyn puute pääasiassa yksilön omaksi syyksi. (Calasanti & Katz, 2015; van Dyk, 2014.) Tämä horjuttaa ajatusta siitä, että eläkeläisillä olisi automaattisesti oikeus esimerkiksi terveyspalveluihin, sillä itsestä huolehtiminen nähdään ensisijaisesti henkilön omalla vastuulla. (Anttonen & Häikiö, 2011; Rudman, 2006; ks. myös Oorschot, 2000.) Tällöin ei oteta huomioon esimerkiksi yhteiskuntaluokan, etnisiteetin, sukupuolen ja vammaisuuden vaikutuksia toimintakykyyn (Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022a; Langmann & Weßel, 2023). Marginalisoituihin ryhmiin kuuluvat ovat usein kaikista huonoimmassa asemassa ikääntyessään, ja aktiivisen ikääntymisen diskurssi marginalisoi heitä entisestään: Sen lisäksi, että tiettyjen ryhmien edustajien toimintakyky heikkenee muita nopeammin, se tulkitaan vieläpä heidän omaksi syykseen (Calasanti & Katz, 2015; Rudman, 2006; Biggs ym. 2006). Tämä on uhkana heidän positiiviselle käsitykselleen itsestään (esim. Haarni, 2009), ja voi johtaa syrjintään (Langmann & Weßel, 2023). Lisäksi tällöin voidaan nähdä oikeutetuksi rajata heidän oikeuksiaan julkisiin palveluihin, kuten terveydenhuoltoon (Katz & Calasanti 2015; van Dyk, 2014; Aerschot, Anttonen & Häikiö, 2011; ks. myös Anttonen & Häikiö, 2011; Langmann & Weßel, 2023; Oorschot, 2000). Tämän vuoksi aktiivisen ikääntymisen diskurssiin on tärkeää ottaa etäisyyttä; tarkastella sitä, missä ja miten se rakentuu, ja millaisin seurauksin.

Aiemmassa tutkimuksessa on tarkasteltu sitä, miten aktiivisen ikääntymisen diskurssi näkyy esimerkiksi eläkeikää lähestyville suunnatuissa aikakauslehdissä (Rudman, 2006; Lumme-Sandt, 2011) sekä poliittisissa konteksteissa (McHugh, 2000, Karjalainen ym., 2021). Mediaa tarkasteleva tutkimus sisältää usein oletuksen siitä, että sitä kuluttavat yksilöt sisäistävät aktiivisen ikääntymisdiskurssin osaksi omaa ymmärrystä itsestään. Tämä tutkielma tarkastelee aihetta eläkeläisten ja eläkeläisyyttä lähestyvien omista tulkinnoista käsin. Mikrotason tarkastelu tarjoaa mahdollisuuden nähdä paitsi aktiivisen ikääntymisen diskurssin ilmentymät, myös sen, miten oman identiteetin mahdolliseen epäsopivuuteen diskurssin kanssa suhtaudutaan ja kuinka sitä voidaan neuvotella.

Tämän tutkielman tarkoituksena on ottaa kriittinen näkökulma aktiivisen ikäänymisen diskurssiin, erityisesti eläkeläisyyden näkökulmasta. Tarkastelen, miten eläkeläisen kategoria rakentuu suhteessa aktiivisuuden vaateeseen mikrotasolla, eläkeläisten ja työntekijöiden omassa puheessa. Lisäksi tarkastelen sitä, millaisissa konteksteissa eläkeläisten epäaktiivisuus näyttäytyy moraalisen järjestyksen murtumana, ja kuinka yksilöt neuvottelevat tällaisissa tilanteissa itselleen positiivisen identiteetin.

2 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

2.1 Diskurssianalyysi

Lähestyn tutkimusaiheeni diskursiivisen psykologian ja erityisesti kategoria-analyysin näkökulmasta. Diskursiivisen psykologian tapa tarkastella ihmispsykyä pohjautuu perinteisen kognitiivisen näkökulman sijasta sosiaaliseen konstruktionismiin (Huma ym., 2020; Pietikäinen & Mäntynen, 2009; Edwards, 1991). Vaikka diskurssintutkimuksessa käytetään tavallisesti diskurssi- tai keskusteluanalyysin mukaisia analyysimenetelmiä (Huma ym., 2020), Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) mukaan diskurssianalyysi on yhteensopiva monenlaisen aineiston tarkastelun sekä muiden sosiaaliseen konstruktionismiin perustuvien analyysimenetelmien kanssa. Muista sosiaalisen konstruktionismin mukaisista viitekehyksistä diskurssianalyysin erottaa perusoletus, että on olemassa rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia diskursseja (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993).

Käytän diskursseista Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) määritelmää, jossa diskurssi on ”verrattain eheä säännönmukainen merkityssuhteiden systeemi, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta” (s. 27).

Diskurssit, joita joskus kutsutaan myös tulkintarepertuaareiksi tai merkityssysteemeiksi, ovat siis tietyssä kontekstissa vakiintuneita tapoja jäsentää todellisuutta (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Siltaoja & Sorsa, 2020; Edwards, 1991). Diskurssin käsite on kuitenkin jokseenkin väljä, ja saattaa saada erilaisia painotuksia tutkimuksesta riippuen (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Siltaoja & Sorsa, 2020). Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tarkastelu ei kohdistu varsinaisesti yksilöön, vaan hänen tilanteelliseen kielenkäyttöön. Kognitiivisten prosessien ja intentioiden sijaan voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, millaisia identiteettejä puheessa esiintyville henkilöille rakentuu. (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Pietikäinen & Mäntynen, 2009; Edwards, 1991.)

2.2 Diskursseissa rakentuvat kategoriat

Kun diskurssianalyysissa käsitellään diskursseja, jotka pitävät sisällään erilaisia merkityksellistämisen ja kuvailun tapoja (Pietikäinen & Mäntynen, 2009), kategoria-analyysissa tällaisen tilannekohtaisen merkityksellistämisen oletetaan tiivistyvän kategorioihin. Kategoria-analyysissa tutkitaan, millaisia kategorioita aineistossa syntyy, miten ne mikrotasolla rakentuvat ja millaisia laajempia seurauksia niillä on. Kategorioiden uskotaan varastoivan suuren osan sosiaalisesta tietovarannosta siitä, millaisia ihmisiä on olemassa, millaista käytöstä heiltä voidaan odottaa ja miten maailma yleensä toimii. (Suoninen, 2012; Edwards, 1991.) Erilaisia kategorioita käytetään erilaisissa konteksteissa, ja diskurssianalyysin näkökulmasta ne vihjaavat tiettyihin diskursseihin (Suoninen, 2012; Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Edwards, 1991). Näen diskurssi- ja kategoria-analyysin yhdistämisen mielekkääksi, sillä vaikka hyödynnän lähinnä kategoria-analyysin mukaisia menetelmiä, kategoria-analyysi ei itsessään sisällä keinoja eritellä erilaisia tapoja jäsentää samaa kategoriaa. Diskurssianalyysin menetelmät antavat minulle mahdollisuuksia tarkastella ja vertailla niitä laajempia diskursseja, joissa kategoriat saavat merkityksensä.

Kategoriat kantavat mukanaan erilaisia kategoriamääreitä. Juhilan, Jokisen ja Suonisen (2012) mukaan kategoriamääreet voidaan jakaa esimerkiksi toimintoihin, luonnollisiin ominaisuuksiin, motiiveihin, oikeuksiin, velvollisuuksiin, tietoihin ja kompetensseihin. Tiettyyn kategoriaan jaotellun henkilön oletetaan olevan yhdenmukainen näiden määreiden kanssa. Kategoriamääre itsessään voi myös vihjata jonkin tietyn kategorian jäsenyyteen.

Kategoriat esiintyvät usein kategoriaparien muodossa. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi työntekijä ja eläkeläinen ovat eräs olennainen kategoriapari, joka rakentuu joissakin kohdissa aineistoa. Kun kategoriapari rakentuu, niin yhden kategorian määrittely määrittelee myös toista (Suoninen, 2012): Jos eläkeläishaastateltava vaikkapa tokaisee, että "työssäkäyvät ne sitten jaksavat tehdä kaikenlaista", niin se määrittää sekä

työntekijän että eläkeläisen kategoriaan; vastakkaisesti eläkeläiset määrittyvät sellaisiksi, jotka eivät jaksakaan tehdä kaikenlaista.

Kategoriat, kategoriamääreet, kategorioiden ja kategoriamääreiden moraalisuus ja hegemoniset diskurssit rakentuvat aina tilannekohtaisesti. Vaikka tietty diskurssi olisi ollut hegemoninen menneisyydessä, ei se välttämättä ole sellainen enää nyt. (Suoninen, 2012; Edwards, 1991.) Esimerkiksi diskurssi, jossa eläkeläiset rakentuvat huonokuntoisiksi, apua tarvitseviksi ja toimeentulonsa ansainneiksi voi muuttua ajan myötä erilaiseksi, tai korvautua jollakin toisella diskurssilla. Diskurssit määrittävät sitä, miten maailmaa ymmärretään, ja siten niillä on todellisia seurauksia esimerkiksi sille, nähdäänkö tietty ihmisryhmä arvokkaana. (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993.)

2.3 Diskurssien ja kategorioiden ilmentämät valtasuhteet ja moraaliset järjestykset

Diskurssien ja kategorioiden uskotaan rakentuvan kaikessa kielellisessä toiminnassa (Edwards, 1991; Juhila, 2012; Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993). Tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on paitsi se, miten rakentuminen ylipäättään tapahtuu, myös erityisesti se, millaisia seurauksia tietyillä kategorioilla ja diskursseilla on. (Pietikäinen & Mäntynen, 2009; Edwards, 1991.) Kuten aiemmin mainittu, kieli rakentaa todellisuutta; tiettyjen kategorioiden ja diskurssien käyttämisellä on aina funktionsa kielellisessä toiminnassa (Edwards, 1991). Kielellä on siten myös ideologisia seurauksia, kuten valta- ja alistussuhteiden ylläpitäminen, ja toisaalta niiden legitimoiminen. (Juhila, 2012; Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Edwards, 1991.)

Juhilan (2012) mukaan moraalisten järjestysten käsitteellä viitataan itsestään selviin todellisuuden rakentumisen tapoihin; siihen, miten maailman yleisesti oletetaan toimivan. Se perustuu tietyssä kontekstissa yhteisesti tunnettuihin tapoihin toimia. Moraaliseen järjestykseen sisältyy esimerkiksi tiettyihin kategorioihin liitettävät määreet, joiden oletetaan pätevän kategoriaan kuuluvien henkilöiden kohdalla. Niin

pitkään, kuin kaikki toimivat moraalisen järjestyksen mukaisella tavalla, se on melko näkymätön. Jos joku kuitenkin toimii moraalisen järjestyksen vastaisesti, syntyy moraalisen järjestyksen murtuma; esimerkiksi silloin, jos tiettyyn kategoriaan kuuluva henkilö ei täytäkään siihen kategoriaan liittyviä velvollisuuksia. Tiettyä moraalista järjestystä noudattaville henkilöille sen murtumat näyttäytyvät epänormatiivisina ja häiritsevinä, ja usein myös epämoraalisina.

Moraalisen järjestyksen murtuma tuottaa selitysvelvollisuuden: Jos joku poikkeaa moraalista järjestyksestä, hänen oletetaan selittävän, miksi näin on; tämä puolestaan vahvistaa moraalista järjestystä. Toinen henkilö voi suoraan pyytää selitystä, mutta usein moraalista järjestystä rikkonut henkilö on tietoinen järjestyksen sisällöstä ja antaa selonteon pyytämättä. Selityksenä kategoriaan kuuluvien velvollisuuksien laiminlyönnille voi toimia esimerkiksi toinen, selittävä kategoria. (Juhila, 2012.) Selonteot ovat havaittavissa tekstistä ja paljastavat tilanteet, joissa moraalinen järjestys on murtunut (Juhila, 2012; Suoninen, 2012; Edwards, 1991). Tutkijan näkökulmasta selontekojen paikantaminen on eräs keskeinen keino, jolla moraalisen järjestyksen sisältöjä voidaan selvittää: Selonteot tuovat esille, millaisia velvollisuuksia kuhunkin kategoriaan liitetään. Velvollisuudet ovat erilaisia kategoriasta riippuen, ja siten moraalinen järjestys määrittää, miten tiettyyn kategoriaan kuuluvan ihmisen on sallittua toimia. (Juhila, 2012; Suoninen, 2012.)

On tavallista, että tietyt diskurssit määrittävät jotkin kategoriat moraalisesti arvokkaammiksi kuin toiset. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) esimerkissä maahanmuuttovastaisessa diskurssissa maahanmuuttajat määrittyvät alempiarvoisemmaksi kategoriaksi kuin kantaväestö, jolla on valtaa suhteessa "ulkopuolisten" kategoriaan. Tietyn diskurssin puitteissa omasta kategoriasta poikkeaminen ei välttämättä saa moraalisesti negatiivista merkitystä, mikäli oma kategoria mielletään negatiivisena. Kategoriamääreistä poikkeaminen voi toisaalta myös vihjata, että henkilö saattaisi kuulua johonkin toiseen kategoriaan. (Suoninen, 2012.)

Myös diskurssien välillä on valtasuhteita. Vaikka sosiaalinen todellisuus voisi teoriassa jäsentyä lukemattoman monilla eri tavoilla, tietty diskurssi voi olla tiettyssä kulttuurisessa kontekstissa niin vakiintunut, että se tukahduttaa heikommat diskurssit näkymättömiin. (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993.) Tietyn diskurssin hegemonisuus voi paljastua esimerkiksi siinä, että muitakin diskursseja käytettäessä joudutaan alituiseen neuvottelemaan sitä vastaan (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Suoninen, 1993).

2.4 Identiteettikategoriat ja identiteetin rakentaminen

Suonisen (2012) mukaan sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta identiteetti ymmärretään jatkuvasti rakentuvana ilmiönä. Identiteetti tuotetaan vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja laajemman kulttuurin kanssa. Identiteetti vaihtelee tilannekohtaisesti, sen sijaan, että sen ajateltaisiin olevan pysyvä ominaisuus ihmisessä. Kategoria-analyysissä identiteetti ymmärretään kategorioina, joita itselle tai toisille voidaan rakentaa; esimerkiksi eläkeläisen kategoria on sellainen, jonka henkilö voi omaksua osaksi omaa identiteettiään, tai joka on toisaalta mahdollista torjua.

Vaikka identiteetti rakentuukin vuorovaikutuksessa, se ei tarkoita, että jokaisen henkilön olisi mahdollista valita itselleen mikä tahansa identiteetti. Mahdolliset identiteetit kumpuavat kulttuurisesta tietovarannosta: Tiettyssä kulttuurissa on tiettyjä identiteettikategorioita, jotka ovat tuttuja suurelle osalle kulttuurin jäsenistä. Nämä kategoriat syntyvät, vahvistuvat ja muuttuvat kielellisesti. Ihminen voi valita itselleen identiteettejä tästä tietovarannosta, tai niitä voidaan tarjota hänelle muiden ihmisten tai esimerkiksi median toimesta. (Jokinen, Juhila & Suoninen, 1993; Suoninen, 2012; Mäntynen & Pietikäinen, 2009.) Jokaiselle henkilölle ei ole tarjolla samoja identiteettejä, vaan ne valikoituvat esimerkiksi sukupuolen, iän, tai vaikkapa työllisyyden mukaan. (Suoninen, 2012.)

Mikäli henkilön identiteetti on kulttuurissa moraalisesti hyväksyttävä ja sopii yhteen niiden identiteettien kanssa, mitä hänelle tarjotaan, voi identiteetti olla hyvinkin näkymätön. Joskus henkilölle tarjotut identiteetit ovat kuitenkin epämieluisia,

esimerkiksi siksi, että ne rakentuvat kontekstissaan epämoraalisiksi tai epänormatiivisiksi. (Suoninen, 2012.) Esimerkiksi laiskan tai epäaktiivisen ihmisen kategoria voisi olla sellainen, mitä ihminen ei herkästi halua osaksi itseään. Tällaiset ristiriidat tekee näkyväksi se, kun henkilö yrittää semioottisesti neuvotella itselleen moraalisesti hyväksyttävämmän identiteetin (Suoninen, 2012; Juhila, 2012).

Tarkastelen tässä tutkielmassa identiteettikategorioiden neuvottelua, eli niitä kielellisiä keinoja, joilla pyritään muodostamaan itselle positiivinen identiteetti.

Identiteettikategorioiden tarkastelu on tärkeää, koska se ilmentää identiteetin ja kulttuurisen moraalisen järjestyksen välisiä ristiriitoja ja tekee tämän järjestyksen näkyväksi. Tämä mahdollistaa järjestyksen itsensä tarkastelun, ja toisaalta myös sen, millaisin keinoin sitä neuvotellaan. (Juhila, 2012.)

2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä

Ikääntymisestä ja eläkeläisyydestä on tehty runsaasti aiempaa tutkimusta, mutta usein ottamatta etäisyyttä aktiivisen ikääntymisen diskurssiin tai ikääntymisen ja eläköitymisen itsensä rakentumiseen. Suomalaisessa kontekstissa eläkeläisyyden tutkimusta on tehty ylipäätään vähemmän. Käsittelen tässä luvussa siten paitsi eläkeläisyyteen liittyvää aiempaa tutkimusta, myös laajemmin ikääntymiseen ja ikääntyneiden työttömyyteen liittyvää tutkimusta.

Tarkastellessa aiempaa tutkimusta eläkeläisyyden rakentumisesta on syytä ottaa huomioon, että kategoriat rakentuvat kontekstuaalisesti. On odotettavissa, että erilaisissa konteksteissa tehtyjen tutkimusten tuloksissa on eroavaisuuksia. Ensinnäkin on otettava huomioon yhteiskunnallinen konteksti: Esimerkiksi Yhdysvalloissa eläköitymisen kokemusta varjostavat taloudelliset huolet opintolainojen takaisinmaksamisesta (Kojola & Moen, 2019), joka ei todennäköisesti ole yhtä suuri huolenaihe suomalaiselle eläkeikäiselle. Kanadassa on puolestaan melko tavallista, että nykyään eläkeiässä olevat naiset ovat jättäytyneet aikanaan pois työelämästä avioituttuaan, jolloin eläkeläiseksi siirtymiseen ei sisälly konkreettista työelämästä

poistumista (Silver, 2016). Puohiniemen (2022) mukaan suomalaiset arvostavat itseohjautuvuutta keskimäärin vähemmän verrattuna muihin kulttuureihin, jonka ajattelisin vaikuttavan erityisesti aktiivisen ikääntymisen diskurssin ilmentymiin.

Eteenkin pohjoisamerikkalaisessa tutkimuksessa eläkeläisyyden kategoria näyttäytyy nykyään aiempaa häilyvämpänä; sen sijaan, että töistä poistuttaisiin kerralla, saatetaan työpanosta vähentää vähitellen. Toisaalta työskentelyä voidaan jatkaa pitkällekin eläkeikään, palkallisesti tai ilman. Perinteisemmät käsitykset eläkeläisyydestä ansaitun jouten olemisen aikana ovat saaneet siirtyä aktiivisen eläkeläisyyden tieltä. (Kojola & Moen, 2016; Biggs ym., 2006.) Eläkeläiseksi identifioituva henkilö saattaa siis edelleen tehdä säännöllistä, palkallista työtä (Silver, 2016). Toisaalta eläköityminen voidaan nähdä yhteiskunnasta poistumisena ja "laiskuutena", ja työelämästä poistuvat eivät siksi välttämättä halua määrittää itseään eläkeläiseksi lainkaan (Kojola & Moen, 2016). Ikääntyminen ja vanhuus näyttäytyvät yleensä epäsopivana työntekijältä odotettavan energisyyden, ekstraversioon ja yrittäjämäisen persoonallisuuden kanssa (esim. Ainsworth & Hardy, 2008).

Kontrastina edellä mainituille tutkimuksille, suomalaisessa tutkimuksessa keski-ikäisen jälkeen työelämästä kokonaan pois jättäytyminen näyttäytyy verrattain "luonnollisena" ja hyväksyttävänä. Korkea ikä vaikuttaa toimivan oikeutuksena työelämän taakse jättämiselle silloinkin, jos henkilön toimintakyky ei ole merkittävästi heikentynyt. (Välimaa, 2011; Tammentie, 2021; Ervasti, 2004; Neupane ym., 2022.) Ikääntyminen voi oikeuttaa paitsi työelämästä pois jättäytymisen, myös kokonaisvaltaisemman epäaktiivisen elämäntavan (Nikander, 1995). Poliittisissa konteksteissa, kuten vaalipuheissa ja yhteiskuntapolitiikkaa käsittelevissä sanomalehtiartikkeleissa, ikääntyneitä ja eläkeläisiä puhutellaan usein homogeenisenä, apua tarvitsevana joukkona (Karjalainen ym., 2021; Kiuru, 2022). Toisaalta Kiurun (2022) tutkimassa sanomalehtiaineistossa esiintyi myös diskurssi, jossa ikääntyneitä haluttiin pitää työelämässä pidempään: Työelämässä pysyminen rakentui osassa artikkeleista yksilön vastuuksi, mutta osassa vastuu sen mahdollistamisesta ja kannustamisesta nähtiin yhteiskunnalla.

Lukuun ottamatta Nikanderin (1995) tutkimusta, kaikki edellä mainitut suomalaiset tutkimukset käsittelevät kuitenkin eläkeläisyyttä ja ikääntymistä muiden kuin itse eläkeläisten näkökulmasta. Tämä on olennaista, sillä myös tutkittavan aineiston välitön tilannekonteksti vaikuttaa siihen, millaisia kategorioita ja diskursseja siinä rakennetaan. Tutkimusta eläkeläisyyden rakentumisesta eläkeläisten itsensä puheessa on Suomessa tosiaan tehty varsin vähän, mutta esimerkiksi Haarnin (2009; 2010) tutkimuksessa vapaaehtoistyöhön osallistuvat eläkeläiset rakentavat kuvaa eläkeläisyydestä toisenlaisen aktiivisuuden elämänvaiheena: Työelämästä poistumisen nähdään vapauttavan aikaa sosiaaliselle toiminnalle, harrastuksille ja vapaaehtoistyölle. Aktiivisesti vapaaehtoistyöhön osallistuvien eläkeläisten omasta näkökulmasta vapaaehtoistyö ja harrastukset tulkitaan herkästi moraalisena ja hyveellisenä toimintana, kun taas niistä pois jättäytyminen vaikuttaa tuottavan selontekovelvollisuuden. (Heimola & Haikarainen, 2021; Haarni, 2009.)

Vapaaehtoistoiminnan tekemättömyyttä saatetaan avoimesti paheksua, usein vedoten sen terveyttä ylläpitäviin vaikutuksiin (Haarni, 2010; 2009). Aktiivisuuden moraalinen merkitys korostuu siis suomalaisessakin tutkimuksessa, mutta eläkeläisyys ja palkkatyön tekemättömyys ei näyttäyty näissä tutkimuksissa itsessään ongelmallisena. Eläkeläisellä näyttää olevan oikeus olla aktiivinen kiireettömästi, omaan tahtiin – kunhan hänellä kuitenkin on jonkinlaista aktiivista, osallistuvaa tekemistä. (Haarni, 2010; Lumme-Sandt, 2011.)

Sanoma- ja aikakauslehdissä eläkeläiset saatetaan määritellä ensisijaisesti kuluttajina. Tällöin aktiivisen eläkeläisen ensisijainen mahdollisuus osallistua yhteiskuntaan rakentuu esimerkiksi lomamatkojen ja nuorentavien terveystuotteiden ostamisena. (McHugh, 2000; Rudman, 2006.) Myös suomalaisessa tutkimuksessa on viitteitä eläkeläisistä kuluttajina (Kiuru, 2022; Lumme-Sandt, 2011), joskaan kuluttajuuden rooli ei näyttäyty yhtä olennaisena kuin edellä mainituissa tutkimuksissa, vaan esimerkiksi fyysisen ja kognitiivisen kunnan ylläpito rakentuu olennaisemmaksi tavoitteeksi eläkeikäiselle (Lumme-Sandt, 2011).

3 Tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkielmassa eläkeläisen kategorian rakentumista suhteessa aktiivisen ikääntymisen diskurssiin elämäkerrallisessa haastattelupuheessa. Perehdyn eläkeläisen kategoriaan mahdollisena työelämän ulkopuolisuuden ja epäaktiivisuuden oikeuttajana, mutta pidän silmät auki sillekin mahdollisuudelle, että aineistossa esiintyy moninaisia diskursseja, jotka määrittävät eläkeläisen kategoriaa muilla tavoilla. Kiinnitän huomioni toisaalta eläkeläisen kategorian rakentumiseen, ja toisaalta siihen, miten haastateltavat hyödyntävät sitä neuvotellakseen itselleen positiivisen identiteetin aktiivisen ikääntymisen diskurssin puitteissa. Muodostin ilmiötä tarkastellakseni seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Miten eläkeläiset ja työntekijät neuvottelevat identiteettiään suhteessa eläkeläisyyteen ja aktiivisen ikääntymisen diskurssiin?
  - 1.1. Millaisia määreitä eläkeläisiin liitetään?
    - Määritelläänkö eläkeläiset aktiivisiksi, millä tavoin ja missä konteksteissa?
  - 1.2. Onko työelämässä ja eläkkeellä olevien haastateltavien identiteettien neuvottelun välillä eroja?

4 Aineisto ja menetelmät

4.1 Aineisto

Tutkimuksen aineistona käytän Itä-Suomen yliopiston 'Ammatillinen Vuorovaikutus II: Elämäkerrallinen haastattelu' -kurssilla kerättyä litteroitujen elämäkerrallisten haastattelujen aineistoa. Kyseessä on psykologian opiskelijoiden keräämien ja litteroimien strukturoitujen haastattelujen kokoelma. Haastatteluissa käsitellään erityisesti elämäkentän, koulutuksen ja työuran teemoja. Eläkeläisyys teemana tulee esille osassa haastatteluja. Rajasin aineistokseni yksinomaan vuoden 2022 haastattelut (N=56), sillä tämänkokoinen aineisto osoittautui analyysin kannalta riittäväksi. Lisäksi eri vuosien haastattelukutsuissa ja -rungoissa on joitakin eroavaisuuksia, jolloin aineiston rajaaminen viimeisimpään vuoteen tuntui perustellulta. Vuoden 2022 haastattelukutsu ja -runko ovat löydettävissä liitteistä (ks. Liite 1. Haastattelukutsu; Liite 2. Haastattelurunko).

Haastateltavien demografisia tietoja ei ole kerätty, ja he edustavat eri elämänvaiheita, ikäryhmiä, sukupuolia ja yhteiskuntaluokkia. Vuoden 2022 haastattelukutsun mukaisesti haastateltavat ovat kuitenkin yli 40-vuotiaita. Osa haastateltavista (N=10) määrittää itsensä eläkeläiseksi, ja näissä haastatteluissa esiintyy määrällisesti eniten eläkeläisyyteen liittyvää puhetta. En kuitenkaan nähnyt mielekkääksi rajata aineistosta pois muitakin haastateltavia (N=46), sillä heidänkin haastatteluissaan esiintyy puhetta aktiivisuudesta ja eläkeläisyydestä (esim. "Minä en kyllä koskaan jää eläkkeelle!" - tyyppistä puhetta). Nostin sittemmin eläkeläisten ja työntekijöiden puheen vertailun osaksi tutkimusta. Aktiivisuuteen ja eläkeläisyyteen liittyvää puhetta esiintyi lopulta 44:ssä haastattelussa, joista yhdeksän on eläkeläisten haastatteluja, 35 työntekijöiden haastatteluja (ks. Taulukko 1). Näistä haastateltavista 9 ovat miehiä, loput naisia. Tutkimuskysymysten kannalta mielenkiintoista haastattelupuhetta kertyi tarkemman rajauksen jälkeen 227 sivua.

Taulukko 1. Taulukko lopullisen aineiston haastateltavista pseudonyymien ja työelämään osallisuuden mukaan. Osallisuus työelämään ei ole haastattelujen yhteydessä kerätty tieto, vaan perustuu haastateltavien omaan määrittelyyn.

Pseudonyymi	Eläkkeellä/työelämässä
Ada	Eläkkeellä
Jenni	Eläkkeellä
Juha	Eläkkeellä
Juhani	Eläkkeellä
Kirsi	Eläkkeellä
Lea	Eläkkeellä
Martti	Eläkkeellä
Pirkko	Eläkkeellä
Rauha	Eläkkeellä
Aino	Työelämässä
Anna	Työelämässä
Anne	Työelämässä
Anneli	Työelämässä
Annukka	Työelämässä
Ari	Työelämässä
Aulis	Työelämässä
Elina	Työelämässä
Ella	Työelämässä
Emilia	Työelämässä
Irene	Työelämässä
Janina	Työelämässä
Jutta	Työelämässä
Kaija	Työelämässä
Kasper	Työelämässä
Leena	Työelämässä
Liisa	Työelämässä

Maija	Työelämässä
Maikku	Työelämässä
Maria	Työelämässä
Marja	Työelämässä
Matti	Työelämässä
Mauno	Työelämässä
Meri	Työelämässä
Niina	Työelämässä
Pekka	Työelämässä
Päivi	Työelämässä
Riitta	Työelämässä
Saija	Työelämässä
Sari	Työelämässä
Satu	Työelämässä
Suvi	Työelämässä
Tarja	Työelämässä
Tiina	Työelämässä
Touko	Työelämässä

Alkuperäinen aineisto on litteroitu sanantarkasti, ja siihen on sisällytetty esimerkiksi tauot, naurahdukset, päällekkäin puhumiset ja toisinaan muut olennaiset tiedot siitä, mitä haastateltava tai haastattelija tekee. Näin tarkka litteraatio olisi tarpeellista esimerkiksi keskusteluanalyysissä, mutta kategoria-analyysin ja diskurssianalyysin näkökulmasta vähemminkin tarkka litterointi riittää. Olen tässä tutkielmassa yksinkertaistanut näytteiden kirjoitusasua luettavuuden helpottamiseksi.

Diskurssi- ja kategoria-analyysissä sekä yleisemmin sosiaalisen konstruktionismin mukaisissa viitekehyksissä merkitysten oletetaan rakentuvan aina kontekstista riippuen. Tällöin ei esimerkiksi ajatella, että haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutus tulisi minimoida, vaan haastattelijan esittämät kysymykset ja kommentit ovat analyysin kannalta olennaisia ja itsessään mahdollisia tutkimuskohteita. (Jokinen, Juhila &

Suoninen, 1993; Aaltio & Puusa, 2020.) Käytän siten toisinaan analyysissa varsinaisten haastateltavien puheenvuorojen lisäksi haastattelijoiden puheenvuoroja, varsinkin, jos näen niiden tuovan keskusteluun jotain eläkeläisyyden ja aktiivisen ikääntymisen diskurssin kannalta mielenkiintoista.

Haastattelujen keräämisen ja säilyttämisen yhteydessä on noudatettu TENK:in (2019) mukaista ohjeistusta. Tutkimukseen osallistuminen on ollut haastateltaville vapaaehtoista (ks. Liite 1. Haastattelukutsu). Haastateltavilla on lisäksi ollut mahdollisuus keskeyttää osallistumisensa haastatteluvaiheessa; haastattelijat ovat eksplikoineet tämän mahdollisuuden keskeyttää haastattelun tai olla puhumatta jostain aiheesta, jos eivät halua. Haastateltaville on myös tarjottu mahdollisuuksia kysyä lisäkysymyksiä haastattelun aikana ja sen jälkeen. Useimmat haastattelut on suoritettu kahdessa osassa, jolloin haastateltavalla on lisäksi aikaa miettiä haastattelujen sisältöä niiden välissä, ja heiltä kysytään uudestaan heidän halustaan jatkaa toisen haastattelun alussa. Kaikki haastateltavat ovat tiedettävästi olleet haastatteluhetkenä sellaisessa tilassa, että heidän on ollut mahdollista suostua tutkimukseen; yksikään haastateltavista ei ollut esimerkiksi vaikeasti muistisairas.

Henkilötietoja on käsitelty suunnitelmallisesti, vastuullisesti ja lainmukaisesti. Henkilötiedot on häivytetty haastattelujen litteroinnin yhteydessä, ja alkuperäisen haastattelujen äänityksen on kuullut vain itse haastattelijat. Äänitys on tuhottu litteroinnin jälkeen, joten henkilötietoja ei ole säilytetty. Säilytettävässä muodossaan haastatteluista on anonymisoitu tai pseudonymisoitu oleelliset tutkimushenkilön mahdolliseen tunnistamiseen liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi nimet, asuinpaikkakunnat, työpaikat sekä joissakin tapauksissa pidempiä osia haastatteluja, jos ne ovat erityisen arkaluontoisia. Tällaiset kohdat on näytteissä lihavoitu. Haastateltavia on informoitu heidän haastattelujensa säilytykseen liittyvistä seikoista. Käytännössä yksittäisen haastateltavan tunnistaminen saattaisi edelleen mahdollista haastateltavan tutuille. Esitän kuitenkin tässä tutkielmassa vain lyhyitä näytteitä haastatteluista, ja nämä näytteet suurilta osin kertovat melko arkisista asioista, joita esiintyy useassa eri

haastattelussa. En siten usko kenenkään yksittäisen haastateltavan tunnistamisen olevan todennäköistä.

Haastateltaville on aineiston keruun yhteydessä kerrottu siitä, millaisiin käyttötarkoituksiin heidän haastattelujaan saatettaisiin käyttää – mukaan lukien opinnäytetutkielmiin. He ovat myös haastattelukutsusta tiedneet suurin piirtein, millaisesta haastattelusta on kyse. Kerättyä aineistoa säilytetään Itä-Suomen yliopiston psykologian oppiaineen sähköisessä arkistossa kymmenen vuotta keräämisen jälkeen. Aineistoon ei ole avointa pääsyä, mutta aineiston käyttöä on mahdollista pyytää tutkimusyistä. Myös aineiston säilyttämisen ja tuhoamisen aikajanasta on kerrottu haastateltaville haastattelun yhteydessä.

Smythen ja Murrayn (2000) mukaan perinteisempien aineiston keruuseen ja anonymiteettiin liittyvien eettisten kysymysten lisäksi laadulliseen tutkimukseen liittyy erityisiä eettisiä kysymyksiä. Heidän pohdintansa koskee erityisesti narratiivista tutkimusta, mutta uskoisin heidän huomioidensa olevan yleistettävissä myös laajemmin laadulliseen tutkimukseen. Haastateltavien puhe ei itsessään tuota laadullisen tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavaa tietoa, vaan haastattelut on ensin tulkittava. Tulkinnat saattavat olla hyvinkin erilaisia kuin se, miten haastateltavat itse puheenvuoronsa ymmärtäisivät. Lisäksi haastatteluaineistoa kerätessä ei voida välttämättä kertoa haastateltavalle, millaiseen tutkimukseen aineistoa tullaan käyttämään – minun tutkimukseni kohdalla tämä on ilmiselvää, koska aineistoa ei ylipäätään ole kerätty yksinomaan tätä tutkimusta varten. Smythe ja Murray (2000, s. 333) kehottavat tutkimuksen eettisyyden varmistamiseksi ottamaan aineiston monitulkintaisuuden tulosten raportoinnissa eksplisiittisesti esille, joten olen pyrkinyt toimimaan näin.

4.2 Menetelmät ja analyysin kulku

Valitsin analyysimenetelmän ja tarkemman teoreettisen viitekehyksen kokeilemalla aiheen kannalta kiinnostavilta vaikuttaviin katkelmiin useita eri sosiaaliseen

konstruktionismiin perustuvia analyysimenetelmiä, joista lopulta kategoria-analyysi vaikutti soveltuvan ilmiön tarkastelemiseen parhaiten; kategoria-analyysin painopiste on aineistossa esiintyvissä kategorioissa, ja kyseisessä aineistossa esiintyi paljon esimerkiksi eläkeläisen ja työntekijän kategorioiden vertailua sekä neuvottelua siitä, millaisia eläkeläiset "oikeasti" ovat. Myöhemmin otin mukaan analyysiin myös diskurssianalyysin mukaisia periaatteita, sillä aineistossa esiintyi selvästi erilaisia tapoja jäsentää ja puhua esimerkiksi eläkeläisen kategoriasta, enkä nähnyt mielekkääksi analysoida tällaista vaihtelua yksin kategoria-analyysin näkökulmasta.

Analyysimenetelmien tarkentuminen diskurssi- ja kategoria-analyysiin vaati joidenkin alustavissa tutkimuskysymyksissäni käytettyjen käsitteiden muuttamista: Vaikutti esimerkiksi luontevammalta puhua aktiivisen ikääntymisen diskurssista aktiivisuuden ideaalin sijaan, ja identiteettikategorioiden neuvottelusta identiteettityön sijaan. Käytännössä käytettyjen käsitteiden muuttaminen sopivammiksi tiettyjen menetelmien mukaiseen tarkasteluun ei vaikuttanut analyysiin eikä tarkasteltuun ilmiöön itsessään. Tarkoitus oli pikemminkin tuoda teoreettista taustaa esille jo tutkimuskysymyksissä, ja yhdenmukaistaa käsitteistöä.

Tutkimuskysymysten muodostaminen, teoreettiseen taustaan tutustuminen, aineiston rajaaminen ja analyysi olivat käytännössä päällekkäisiä vaiheita: En nähnyt mielekkääksi muodostaa tutkimuskysymyksiä enkä rajata aineistoa perehtymättä ensin sekä aineistooni että eläkeläisyyden ilmiöön aiemman tutkimuksen perusteella. Etsin raaka-aineistosta eläkeläisyyteen ja toisaalta työntekijyyteen liittyvää puhetta, ja nostin sieltä ne osiot, joissa vaikutti olevan vivahteita eläkeläisyydestä, aktiivisuudesta ja aktiivisen ikääntymisen diskurssista. Tämän jälkeen analysoin aineistoa temaattisesti eritellen sitä, missä konteksteissa eläkeläisyydestä puhuttiin. Alun perin eläkeläisen aktiivisuuden konteksteja ja niille leimallisia teemoja oli enemmän kuin mitä päädyin loppujen lopuksi analysoimaan, sillä jotkin teemat (esim. isovanhemmuuden velvollisuus ja valveellisuuden velvollisuus) olivat liian kaukana alkuperäisestä tutkimustehtävästä, ja joihinkin teemoihin liittyvää puhetta ei ollut tarpeeksi analyysiin (esim. vastuu yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta).

Aineiston teemoittelun jälkeen tein varsinaista lähilukua. Pyrin tunnistamaan aineistosta teema ja näyte kerrallaan erilaisia kategorioita, sekä paikantamaan, mihin kategoriaan puhuja asettaa itsensä, ja millaisista kategorioista pyritään neuvottelemaan pois. Suoritettuani lähiluvun jonkin tietyn teeman osalta vertailin tulkintoja selvittääkseni, millaisia yhteisiä ja toisaalta erilaisia piirteitä niissä oli. Paikansin myös määreitä, joita tiettyihin kategorioihin kerta toisensa jälkeen liitettiin. Lisäksi tarkastelin, millaisin keinon eläkeläinen voi neuvotella itselleen positiivisen identiteetin silloinkin, jos hänen toimintansa rakentuu moraalisen järjestyksen vastaiseksi. Moraalisen järjestyksen murtumat, kategoriamääreet sekä identiteettikategorioiden neuvottelu olivat yleensä aineistossa limittäin: Mikäli moraalisen järjestyksen murtumaa ei tapahdu, ei identiteettikategorioita tarvitse neuvotella ja kategoriat voivat pysyä näkymättömissä.

Aineiston lähiluku painottui pääasiassa kategoria-analyttisiin periaatteisiin. Mikäli kategoriamääreet olivat eri näytteiden välillä suoraan ristiriitaisia tai aineistossa esiintyi neuvottelua tiettyä kategorian määritelmää vastaan, hyödynsin diskurssianalyysin menetelmiä ja teoriapohjaa nimetäkseni eri diskursseja. Tämä osoittautui erittäin hedelmälliseksi tavaksi tulkita aineistoa. Nimesin tiettyjen teemojen lähiluvun yhteydessä monia eri diskursseja. Kun siirryin tarkastelemaan tutkimustuloksia yleisemmällä tasolla, havaitsin, että aineistossa esiintyi itse asiassa kolme "ylempää" diskurssia, johon kaikki havaitsemani diskurssit olivat paikannettavissa. Diskurssianalyysi oli siis lopulta erittäin olennainen metodi tutkimustulosten jäsentämisen kannalta.

5 Tulokset

Aineistossa rakentuu kolme eri diskurssia, joissa eläkeläisten kategoria rakentuu kahdella eri tavalla. Nimesin diskurssit taakkadiskurssiksi, huolenpitodiskurssiksi ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssiksi. Taakka- ja huolenpitodiskurssissa eläkeläiset rakentuvat homogeeniseksi joukoksi, kun taas aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisten kategoria jakautuu aktiivisen ikääntymisen diskurssin mukaisesti aktiivisiin ja epäaktiivisiin eläkeläisiin. Osoitan näiden diskurssien ilmenemisen ja pohdin niiden vaikutuksia eläkeläisen kategorian moraaliseen ulottuvuuteen.

Tämän jälkeen keskityn tarkemmin siihen, miten nämä diskurssit ilmenevät erilaisissa aktiivisuuden konteksteissa: Perehdyn aineistosta nouseviin aktiivisen eläkeläisyyden diskurssiin liittyviin velvollisuuksiin. Vertailun vuoksi tarkastelen lyhyesti myös sellaisia konteksteja, joihin eläkeläisen aktiivisuusvelvoitteita on yhdistetty aiemmassa tutkimuksessa.

Lisäksi käsittelen tulososiossa sitä, miten haastateltavat hyödyntävät eri diskursseja ja niissä esiintyviä kategorioita oman identiteettinsä neuvottelun keinona. Nämä keinot näyttäytyvät erilaisina riippuen siitä, identifioituuko haastateltava itse eläkeläisen vai työntekijän kategoriaan kuuluvaksi, joten pyrin tuomaan näitä eroavaisuuksia eksplisiittisesti esille.

5.1 Eläkeläisen kategorian rakentuminen

5.1.1 Huolenpitodiskurssi

Osassa aineistoa eläkeläisten kategoria rakentuu työntekijöiden vastapariksi. Tällöin eläkeläisten kategoriamääreet ovat vastakkaisia työntekijöiden kategoriamääreille, eikä eläkeläisen kategoria jakaudu omiin alakategorioihinsa, vaan eläkeläiset nähdään homogeenisenä joukkona. Tällainen tapa rakentaa eläkeläisten kategoriaa on erittäin

yleinen työntekijöiden haastatteluissa. Sellaisilla haastateltavilla, jotka identifioituvat haastattelun yhteydessä eläkeläisiksi, tämän suuntaista puhetta on vähemmän.

Huolenpidodiskurssiksi nimeämässäni diskurssissa eläkeläiset rakentuvat homogeeniseksi kategoriaksi, johon liitetään epäaktiivisuuden, vanhuuden, alentuneen toimintakyvyn ja yhteiskunnasta erillisyyden määreitä. Eläkeläisen kategoria oikeuttaa joutilaisuuden, yhteiskunnasta vetäytymisen ja työntekijöiden huolenpidon kohteena olemisen.

Joskus aineistossa ei mainita eläkeläisten kategoriaa nimeltä, vaan työntekijöiden vastapariksi nimetään "vanhukset" tai "vanhat". En keskity tässä tutkielmassa tarkastelemaan vanhuutta enkä vanhan kategoriaa. Tässä vaiheessa haastatteluissa nimettyä "vanhuksen" kategoriaa on kuitenkin olennaista tarkastella, sillä eläkeläisen kategorian rakentuessa homogeeniseksi joukoksi eläkeläisiä ei eroteta toisistaan esimerkiksi iän tai toimintakyvyn perusteella. Tällöin "vanha" tai "vanhus" toimii eläkeläisen synonyyminä, kuten näytteessä 1, jossa työntekijähaastateltava Aino kertoo kotipalvelutyöstään.

Näyte 1

Aino (työelämässä): Vanhusten kans ulkoilen ja käyään asioilla, seurustellaan, siivoan vanhusten tykönä, tai ei! oo pelkästään vanhukset vaan myöskin vois olla niinkö nuorempiaki, jokka ei vaan itte kykene siihen. Elikä semmonen jolla on alentunu tuo toimintakyky niin semmosile, ja tämä minun yrityshän ei! oo sitä että mie tekisin vaan tämmösile joila on alentunu toimintakyky, vaan multahan voi ostaa muutki yrityksen palveluita, tai sitten ihan normaalit tämmöset, työssäkäyvät ihmiset. Mutta sen mie oon kuitenkin päättäny sitte, pittää siinä että mie vaan niille myyn näitä palveluita, jotka oikeasti tarvii minun apua jokka ei itte kykene siihen. Se oli se koko idea miksi mie lähin tähän ja miksi mie oon tykänny tästä työstä. Nii, eli jos mie lähtisin jollekki, ihmisille jokka ittekki kykenee siihen, haluavat, haluavat vaan ostaa palveluita tai tekisin jotaki yrityssiivousta jossaki konttoreilla siivoisin tai jotaki niin se ei ois enää

niinko sitä mitä mie lähin hakemaan. ... ja sitten tuota viime vuoden lopun jälkeen sittekö tuli näitä, haasteita työntekijöissä niin, sitte se tuli enempi semmoseksi että, alko tulemaan vähän niinkö työsäki oikeasti kuuluu elikkä silleen että minut määrättiin tiettyihin paikkoihin, ja sittekö se alko menneen siihen! että, oli tämmösiä perhesiivouksia, niin mielummin! määrättiin niihin kun, niitten vanhusten tykö jotka oikeasti tarvi apua.

Näytteessä esiintyy kategoriapari, johon haluan kiinnittää huomiota. Irenen puheessa "vanhukset" rakentuvat vastakkaisena kategoriana "normaaleille, työssäkäyville ihmisille". Irene mainitsee myös "nuoremmat, joilla on alentunut toimintakyky"; vaikka katkelmassa otetaankin esille mahdollisuus, että olisi olemassa erilaisen toimintakyvyn omaavia työkäisiä, muut kuin työkäiset ovat ilmeisesti automaattisesti "vanhuksia", joille oletetaan alentunut toimintakyky. Työkäisen vastapariksi ei nimetä eläkeläistä tai eläkeikäistä, vaan työelämän ulkopuolinen on "vanhus". Tämän vuoksi tulkitsen, että tässä näytteessä "vanhus" toimii synonyyminä eläkeläiselle.

Näytteessä eläkeläiset rakentuvat apua tarvitsevaksi tahoksi, siinä missä työntekijät ovat "normaaleja" eivätkä siten oikeasti tarvitse apua. Eläkeläisen kategoriaan kuuluvaksi rakentuu itsestäänselvästi alentunut toimintakyky ja avun tarvitseminen, kun taas työkäisen kohdalla apua ei katsota tarvittavan eikä ansaittavan ilman erityistä syytä, josta silloinkin puhutaan poikkeavana "normaalin työtä tekevän ihmisen" kategoriasta. Työntekijä ei siis lähtökohtaisesti tarvitse eikä ansaitse kotiapua.

Aino puhuu näytteessä eläkeläisistä omana asiakaskuntanaan. Muuallakin aineistossa on yleistä puhua eläkeläisistä erilaisina avuntarvitsijoina, esimerkiksi terveydenhuollon asiakkaina, ja omina avuttomina, eläköityneinä vanhempina. Aineistossa esiintyy myös puhetta huoltosuhteesta, ja silloinkin eläkeläiset rakentuvat homogeeniseksi, huolenpitoa tarvitsevaksi ryhmäksi.

Huolenpitodiskurssissa ulkopuolisuus työelämästä rakentuu eläkeläisen luonnolliseksi ominaisuudeksi. Eläkeläisellä on työntekijän kategoriasta poikkeava oikeus olla

käymättä töissä. Diskurssin mukaisessa puheessa on kuitenkin variaatiota siinä, milloin eläköityminen nähdään oikeutetuksi. Näytteessä 2 eläkeläishaastateltava Lea puhuu eläköitymisestään. Näyte on osa pidempää puheenvuoroa, jossa Lea neuvottelee huolenpitodiskurssia vastaan.

Näyte 2

H: Joo...no mimmosia ajatuksia sulla sit oli siitä eläkkeelle jäämisestä ku sanoit että sitä vähän lykkäsit sillä tavalla et jäänyt heti sillon kun ois niinku iän puolesta voinut?

Lea (eläkeläinen): Niin muun mielestä se oli vähän semmonen kakspiippunen juttu että kun...ihmistä joka ei ymmärrä jäädä eläkkeelle niin sitähan vähän tuolla työelämässä katellaan silleen että eikö tuokaan nyt ymmärrä jäädä, miksei se miksi se haluaa olla töissä? Niin tota...siin oli vähän semmonen silleen näin että pitäiskö mun jäädä ihan vaan kun mä oon nyt tän ikänen [...] kun 68-vuotiaaksi asti ois voinu tehdä mut sitten toisaalta taas niin tässä iässä ei välttämättä kannata sitten veättää [...] entäs sitten jos ois sairastunu tai jotain.

Lea esittää eläkkeelle jäämisen ja eläkeläisen kategoriaan siirtymisen sellaisena vaiheena, joka kuuluu tiettyyn ikään. Ikääntyminen liitetään toimintakyvyn heikkenemiseen, jolloin on korkeampi riski sairastua, eikä silloin ole järkevää jatkaa työelämässä. Iäkkyys ja toisaalta kohonnut riski sairastua kuuluvat siten eläkeläisen kategoriaan, ja toisaalta oikeuttavat eläkeläisen kategoriaan kuulumisen.

Toisaalta heti eläkeiässä eläköityminen vaatii aineistossa usein jonkinlaisen selityksen, mikä osoittaa moraalisen järjestyksen murtuman. Eräs selonteko aikaisimmassa eläkeiässä eläköitymiselle on pitkän työuran tekeminen. Näytteessä 3 Juhani kertoo eläköitymisestään.

Näyte 3

Juhani (eläkeläinen): Alotetaan ensin että mikä minun niinkun ... tämän hetkinen asema on tai miten yhteiskunta niinkun aina asettaa minulle että jos nyt minä olen, eläkeläinen! ... sehä voi, tämä eläkeläisyys ni vähä voi, käsittää monella tavalla. No minä oon päässy täysin palvelleena, onko se täysin palvellet, vai, jostakin muusta syystä joutunu eläkkeelle tai päässyt eläkkeelle, se nyt on eläkkeelle omasta halustani.

H: No se on iha kiva sitte että omasta halusta.

J: Kyllä joo ja että, silloin ku minä tuota ... tiesin että missä ajassa minä pääsen eläkkeelle ni sitte mä tein sen päätöksen että kyllä, ensimmäisen kerran ku mää, pystyn vaan pääsemään minä irtisanouduin sitte, työstäni. Ja siinä vaiheessa olin ollu 40–50 vuotta ensimmäisestä verokirjapaikasta josta minä sain niinku verokirjapalkkaa niin, tähän viimeeseen ni siinä, aikajana on 40–50 vuotta.

H: Okei no se on aika pitkä aika.

J: Joo niin minä ajattelin silloin että, ehkä minä tuota olen sen ... tehny sen oman osuuteni.

H: Nii iha riittävästi.

Juhani kertoo jääneensä työelämästä pois heti eläkeiän saavutettuaan. Hän perustelee tätä sillä, että jäi eläkkeelle pitkän työuran jälkeen, ”täysin palvelleena”. Tässä näytteessä pitkä työura rakentuu moraalisesti suotavaksi, ja toimii selittäjänä sille, miksi Juhanilla oli oikeus jäädä eläkkeelle jo ”ensimmäisessä eläkeiässä”. Joskus aineistossa puhutaankin ”ensimmäisestä” ja ”toisesta” eläkeiästä, jolloin toisella eläkeiällä viitataan siihen ikään, kun työpaikassaan ei saa enää lainsäädännöllisesti jatkaa. Toisessa eläkeiässä eläköityminen ei vaikuta vaativan selontekoa, vaan sitä kuvaillaan tavoiteltuna eläköitymisen ikänä.

Huolenpidotkurssissa eläkeläisen kategoriaan liitetään siis määreitä, jotka edustavat varsin perinteistä käsitystä eläkeläisestä. Eläkkeelle sopii jäädä silloin, kun omaa korkean iän ja heikentyneen toimintakyvyn sekä on suorittanut pitkän työuran. Nämä

toimivat diskurssissa perusteina sille, miksi eläkeläisistä tulisi pitää huolta sen sijaan, että heidän olisi työntekijöiden tavoin pidettävä huolta itsestään.

Eläkeläisen kategoriaan kuulumisen toimii huolenpitodiskurssissa oikeutuksena olla joutilaana, kuten näytteessä 4.

Näyte 4

Rauha (eläkeläinen): Nukkuminenhan se on miun lempilaji. Mie nukun aivan älyttömän pitkät yöunet ja sit mie nukun päikkärit monesti ihan sikeesti ja silti minua nukuttaa illalla enimmäkseen kun menen sänkyyn et aa ihanaa paras hetki päivästä että unenlahjat on luoja kiitos niinkun olemassa että. [...] Nyt eläkkeellä ollessa parasta on ku ei tarvii aamulla lähtee töihin, siis ei tarvii aamulla lähtee minnekään. [...] Jotkut nousee viideltä mutta miulle se on kauhistus. Joo niin ihan naurettavaa se on mutta sitte hyvät kaffet ja niinkun kunnollinen ruoka, mitäs sitä muuta sitten tarviis, soitella puhelimella muutamille ystäville tai tavata niitä että se päivä menee nopeesti tässä iässä se on niin hidasta meininkiä kun nouset ylös ja petaat sängyt ja teet aamutoimet niin se on jo puolpäivä meneillään että. Ei siinä paljon kerkii siinä yhdessä päivässä tämmönen laiska ihminen. Nii sen mikä nyt on pakko niin se tehään. Niin että kyllä sitä kun vertaa siihen entiseen aikaan jollon oli töissä ja harrasti iltasin vielä, tosiaan kahesti viikossa kuntosalilla ja olin monessa yhityksessä ja viikonloppuriennoissa ja oli perhe ja kaikki että miten! ihmeessä! sitä on sillon jaksanu ja tehny kaiken.

Näytteessä Rauha vastaa haastattelijaan kysymykseen siitä, onko jokin asia hänen elämässään liian suuressa roolissa, ja hän vastaa nukkuvansa liikaa. Hän alkaa kuitenkin puhumaan nukkumisesta hyvin myönteiseen sävyyn. Tulkitsen näytteessä nukkumisen myönteisen kuvailun olevan implisiittistä neuvottelua aktiivisuuden vaadetta vastaan.

Rauha vertaa nykyistä eläkeläis-Rauhaa menneeseen, työntekijä-Rauhaan. Mennyttä Rauhaa kuvaillaan aktiivisena, harrastajana, osallistujana ja liikunnallisena; sellaisena

ihmisenä, joka jaksoi ja teki kaiken, ja vieläpä heräsi aikaisin aamulla, mitä eläkeläis-Rauha ei jaksaisi tehdä. Vastakkaisesti eläkeläis-Rauhaa kuvaillaan "laiskana" henkilönä, joka ei mene mihinkään eikä tee päivässä kovin paljoa. Laiskuutta selitetään sillä, että Rauha on eläkkeellä eikä hänen siten oikeastaan tarvitsekaan mennä minnekään. Näytteessä eläkeläisyys oikeuttaa tämän tasoisen epäaktiivisuuden.

Huolenpitodiskurssilla on joitakin moraalisia implikaatioita. Eläkeläiset käyttävät tätä diskurssia neuvotellakseen itselleen positiivisen identiteetin aktiivisuuden vaadetta vastaan, sillä heille ei tämän diskurssin puitteissa rakennu velvollisuutta olla aktiivinen eikä osallistua työelämään. Toisaalta huolenpitodiskurssi voitaisiin tulkita eläkeläisiä marginalisoivana, sillä se sulkee eläkeläiset "normaaliuden" ulkopuolelle; eläkeläisen kategoria rakentuu silti työntekijän kategoriasta alempiarvoiseksi. Vastakkaisesti työntekijän kategoriassa aktiivisuus rakentuu itsestäänselväksi, ja siitä poikkeaminen ei ole hyväksyttävää ilman erityistä syytä. Työntekijä, toisin kuin eläkeläinen, ei saa olla jouten eikä tarvita apua jokapäiväisissä toimissaan ilman, että sitä selitettäisiin jollain muulla kategorialla. Toimintakyky on toisaalta työntekijän myönteiseksi rakentuva normatiivinen ominaisuus, toisaalta velvollisuus.

5.1.2 Taakkadiskurssi

Kuten huolenpitodiskurssissakin, taakkadiskurssissa eläkeläiset määritellään epäaktiiviseksi, yhteiskunnan ulkopuoliseksi massaksi, josta työntekijöiden on pidettävä huolta. Eläkeläisten kategoriaan kuulumisen rakentuu kuitenkin negatiiviseksi. Eläkeläisen kategorian ei nähdä oikeuttavan epäaktiivisuutta, vaan eläköityminen itsessään mielletään moraalisesti epäsuotavana vastuunpakoiluna. Eläkeläisistä puhutaan laiskana ryhmänä, joka ei laiskuudeltaan halua osallistua yhteiskunnan ylläpitoon. Eläköityminen nähdään epämoraaliseksi myös siksi, että se rakentuu terveyttä uhkaavaksi tekijäksi.

Usein taakkadiskurssi tulee esille silloin, kun työntekijähaastateltavat neuvottelevat omaa identiteettiään vertaamalla itseään eläkeläisen kategoriaan. Näytteessä 5 Irene puhuu sairaslomajaksostaan ja vertaa sitä eläkkeellä olemiseen.

Näyte 5

Irene (työelämässä): Se oli vähän sekä sitä eli vähän niinku huoli että pääseekö enää töihin ja toisaalta taas sitten kun mä en ole koskaan ollut sillä tavalla että on vaan itseni kanssa ollut kotona että en ole töissä [...] Niin kyllä musta se oli ihan mukavaa että kyllä mä nyt ymmärrän miksi jotkut haluaa eläkkeelle mutta mä en kyllä halua eläkkeelle mutta mä ymmärrän miksi ne kokee että on ihan kiva olla että kun saa olla ihan, herätä milloin haluaa, nukkua milloin haluaa tehdä mitä haluaa. Mutta toisaalta taas kun on aina tottunut tekemään töitä niin tuli tunne että on pakko päästä töihin. Ihan tietenkä sen taloudenkin takia mutta siis sen takia että että kaipaa jotenkin sitä työyhteisöä ja sitten, varmaan että haluaa kuulua jonnekin ja sitten haluaa ihan konkreettisesti tehdä jotakin että ei musta niinku kotirouvaksi olisi kyllä joo.

Tässä näytteessä eläkeläisyyteen kuuluvaksi rakentuu mukavuus ja oman ajankäytön säätely. Toisaalta siihen kuuluu joutilaisuus ja yksinäisyys. Irene vertaa töistä poissa olemista sekä eläkeläisyyttä työntekijyyteen: Irene perustelee sitä, ettei haluaisi olla eläkeläinen sillä, että hän olisi mieluummin aktiivisesti mukana "tekemässä jotain" ja "kuulumassa johonkin", kuten työntekijä-Irene. Vastakkaisesti eläkeläiset eivät kuulu mihinkään, vaan ovat "kotirouvia".

Näytteessä Irene neuvottelee identiteettiään liittämällä itseensä työntekijän kategoriamääreitä ja irrottamalla itseään eläkeläisen kategoriamääreistä. Vertaamalla itseään eläkeläisen kategoriaan hän neuvottelee itselleen myönteisemmän identiteetin, mutta toisaalta eläkeläisen kategoria saa negatiivisia merkityksiä. Aineistossa puhutaan usein tähän tapaan työntekijöistä aktiivisina, sosiaalisina ja yhteiskuntaan kuuluvina, kun taas eläkeläisten kategoriaan liitetään epäaktiivisuus, joutilaisuus, yksinäisyys ja yhteiskunnan ulkopuolisuus. Jälkimmäiset määreet rakentuvat negatiivisiksi.

Kuten huolenpitodiskurssissakin, taakkadiskurssissa eläkeläisyys ja työnteko rakentuvat itsestäänselvästi yhteensopimattomiksi; nimenomaan työelämän ulkopuolisuus on olennainen eläkeläisen kategoriamääre. Taakkadiskurssin mukaisessa moraalisisessa järjestyksessä ei joutenolo ole kuitenkaan suotavaa, jolloin työelämästä poistuminen itsessään saattaa murtaa moraalisen järjestyksen: Eläkkeelle haluamisesta puhutaan aineistossa usein negatiiviseen sävyyn, kuten näytteessä 6.

Näyte 6

Niina (työelämässä): Mut siit mä oon tosi tyytyväinen et mä oon pitänyt taukoja, joko niinku vapaaehtoisesti tai sit mä oon joutunu pitää taukoja koska se on antanu perspektiiviä. [...] ja sit ku mä tuun viel semmosest perheest jossa ei tunnetusti jäädä koskaan eläkkeelle paitsi sit ku ei enää pysty siihen työhön, nii ei sinne kannata jättää sinne ja en mä sit eläkkeellä voi purjehtia Maailman merillä. Ja mä en oo ymmärtäny et miksi pitäis säästää et eiks se kannata niinku elää sitä elämää niinku nyt. [...] Se, siis, se on vaan kysymys siitä että onko valmis näkemään vähän vaivaa, vähän tai vähän enemmän. Mut useet ihmiset on hyvin pelokkaita. Ja mukavuudenhalusia. Et ne mieluummin sit jurmuuttaa inhoo sitä työtänsä ja ja kaikkee, ja laskee just päiviä että millon ne pääsee eläkkeelle ja heti eläkkeelle ja sit ne rupee pelaan golfia, ja mä oon et eiks toi menny vähän hukkaan toi aika.

Niina argumentoi, että työntekijöiden olisi hyvä nähdä vaivaa ja tehdä järjestelyjä, joilla saisivat pidettyä taukoa töistä. Paradoksaalisesti taukojen pitäminen rakentuu osaksi aktiivisuutta: Työntekijän tulisi aktiivisesti pitää näin huolta omasta jaksamisestaan. Tämä avaisi mahdollisuuden pysyä töissä hyvin pitkään; Niinan perheessä ei ”tunnetusti koskaan jäädä eläkkeelle paitsi sit ku ei enää pysty työhön”. Niinan puheenvuoron mukaan eläköityä ei siis tulisi missään tietyssä iässä, vaan pikemminkin silloin, kun toimintakyky on liian heikko työnteon jatkamiseen.

Näytteessä eläkeiässä eläköityminen vaikuttaa muodostuvan moraalisen järjestyksen murtumaksi, sillä siitä puhutaan erittäin negatiiviseen sävyyn; eläkeiässä eläköityjät ”jurmuuttaa”, ”inhoo sitä työtänsä” ja ”laskee päiviä millon pääsee eläkkeelle”. Eläkeiässä eläköityjiä kuvataan näytteessä aikaansa tuhlaaviksi golfin pelaajiksi, sekä mukavuudenhaluisiksi. Eläköityjät rakentuvat ryhmäksi, joka ei halua aktiivisesti pitää huolta jaksamisestaan työelämässä, vaan mieluummin valittavat ja ryhtyvät eläkkeellä laiskottelemaan. Heihin liitetään epäaktiivisuuden määreitä, kun taas Niinaan itseensä liitetään aktiivisuuden määreitä; vertailu kohottaa Niinan identiteettiä aktiivisena yksilönä, joka on parempi kuin eläköityjät.

Eläkeiän saavuttamisen ohella aineistossa toistuvasti esiintyvä mahdollinen polku eläkeläisyyteen on sairastuminen; mahdollisuus jäädä työkyvyttömyyseläkkeelle. Vaikka se esitetäänkin usein mahdollisena, sekin vaikuttaa rakentuvan moraalisen järjestyksen murtumaksi: Vaikka haastatteluissa annetaankin ymmärtää, että työkyvyttömyyden vuoksi eläköityminen on hyväksyttävää, usein työkyvyttömyys määritetään yksilön itsensä vastuuksi; sitä selitetään epäaktiivisuudella.

Näyte 7

H: Koetko että oot tavotellut uraa ja tavoitteletko yhä, uraa?

Riitta (työelämässä): Joo, kyllä, mun on vaikeeta ajatella semmosta että mä en olis töissä, haluamassani paikassa, joku tässä viikonloppuna puhui jo eläkkeestä mä en edes tiedä millon mulla alkaa eläke, mä oon nyt yli 50-vuotias, ei mul oo ajatustakaan että mä jäisin, jotenkin aikaistetulle eläkkeelle mä haluan niinkun pitää itseni kunnossa niin et mä jaksan tehdä just työtä must on tosi kivaa olla työelämässä.

H: Joo... mitä ajattelet sitten ylipäättään nykyajan työelämästä?

R: Mä näkisin sen että pitää olla kyllä koulutettu eli mieluiten korkeakoulutettu että pärjää ja jaksaa, että puhutaan ihan jopa siis palkkatasosta, että pärjää siellä palkanmaksun mukana että on semmoinen elintaso että on mukava olla... työelämä vähän paikasta ja työporukasta riippuen niin se voi olla tosi hektistä... mut aika paljon itse

pystyy kyl vaikuttamaan siihen työhön ja työtehtävään, sanoisin, täytyy olla aktiivinen avata suunsa et mikä sopii mulle, missä mä oon hyvä mitä mä voin tehdä mikä on mun kontribuutio tässä ja ihan niiku räätälöidä, niin joo se olis ihanne....

Tässä näytteessä aikaistetulle eläkkeelle jääminen rakentuu toisaalta yhteiskunnan, toisaalta yksilön vastuulle. Työelämää kuvaillaan mahdollisesti "tosi hektisenä", joka voi vaikuttaa siihen että "pärvää ja jaksaa". Työelämän mahdollinen hektisyys rakentuu kyseenalaistamattomaksi ja luonnolliseksi asiaksi. Työntekijän vastuuksi rakentuu tässä katkelmassa "pitää itsensä kunnossa" ja vaikuttaa siihen, onko hänen työelämänsä liian hektistä. Aktiivinen yksilö ei joudu ennenaikaisesti eläkkeelle, koska pitää huolta terveydestään, pysyy terveenä, muokkaa työympäristöään olemalla "aktiivinen" ja "avaamalla suunsa et mikä sopii mulle", sekä korkeakouluttautumalla, jotta saa mukavan elintason. Vastakkaisesti ennenaikaisen eläköityjän kategoriaan kuuluisi epäaktiivisuus, matala koulutustaso, sairastuminen ja se, ettei pidetä huolta oikeuksistaan eikä terveydestään. Tässäkin näytteessä rakentuu aktiivisen työntekijän ja epäaktiivisen eläkeläisen kategoriapari: Eläköityminen johtuu henkilön omasta epäaktiivisuudesta.

Kuten heti eläkeiässä eläköityjistäkin, myös työkyvyttömyyseläkkeelle jäävistä puhutaan aineistossa usein "eläkkeelle hinkujina", joka nähdään jälleen negatiivisena. Näytteessä 8 Niina kertoo omasta työuupumusjaksostaan.

Näyte 8

H: Miten sit et ku tuli se burnout et tuli sellanen totaalinen pysäytys... Ja nyt ku sä oot kertonut sitä että on pakko pärjätä, nii miten nää kaksi asiaa?

Niina (työelämässä): No se oli ihan hirveetä. Se oli aivan hirveetä: Ja sit just se ajatus siitä että kaikki mitä mä oon tehny tähän mennessä, saavuttanu ja saanu aikaseks nii... Nii se menee nyt niinku vessast alas. Et mä en pysty siihen enää, must tulee just joku tuohivirsutyyppe. Ja ku mä

oon rakentanu identiteettini kuitenkin, mulle työ on tapa toteuttaa itseäni. Et sieltä mä, mä haen työstä niitä haasteita ja semmosii niinsanottuja aivopähkinöitä ja niinku saavutuksia, toiset hakee niitä harrastuksista, mulle mä, niinku se mun tapa toteuttaa itseäni on työ. Ja se on tosi suuri osa mun identiteettiä. Mut se tulee myös kotoa se koska mun vanhemmat on molemmat ollu tosi työorientoituneita. [...] mun miehen perhe tai sen vanhemmat on ollu tosi erilaisia, ei millään tavoin työorientoituneita. Ja pyrkiny vaan pääsemään niin nopeesti varhaiseläkkeelle ku mahdollista, ja mun vanhemmat taas ei oo meinannu jäädä eläkkeelle sitte millään. Ja mä tuun hirveen työorientoituneesta kodista ja semmosest yrittäjähenkisestä ja semmosesta niinku menestymisen, et mun isä on ollu tosi menestyksenkäs omalla urallaan ja samoin äiti. Ja edennyt ja päässy ja ollu arvostettu asiantuntija ja mulla on sellane, mä nyt niinku keski-ikäisenä nii, hyi ku kuulosti kauheelta, sanotaan mieluummin aikuisena ((nauraa))

H: Joo aikuisena joo ((nauraa))

N: Mää en oo vieläkään sinut mun numeraalien kanssa, en yhtään, niin mä vaan tuun semmosesta ympäristöstä ja mä oon aina arvostanu mun vanhempia nimenomaan, [...] siinä minkä mitä ne on saavuttanut. Ja siit sinnikkydestä.

Niina kuvailee myöhään eläköityneitä vanhempiaan ”menestyjinä”, ”työorientoituneina”, ”yrittäjähenkisinä”, ”sinnikkäinä” ja ”arvostettavina”; myöhään eläkkeelle jääminen rakentuu selvästi hyveelliseksi. Sen sijaan hänen miehensä vanhempia sekä sitä, mikä Niinasta olisi voinut tulla jos hän olisi joutunut jäämään aikaisemmin pois työelämästä kuvaillaan ”tuohivirsutyypeinä”; vastakkaisesti myöhäisiin eläköityjiin, aikaiset eläköityjät eivät ole menestyjiä eivätkä työorientoituneita, vaan ”pyrkivät pääsemään niin nopeesti varhaiseläkkeelle ku mahdollista”. Myöhään eläköityvät saavat aktiivisen työntekijän määreitä, kun taas varhaiseläköityjät rakentuvat epäaktiivisiksi.

Sairaseläköityminen rakentuu aineistossa toistuvasti vahvasti epämoraaliseksi, väärästä asenteesta johtuvaksi. Näytteessä 9 työntekijähaastateltava Marja kertoo kokemuksestaan vajaakuntoisten työllistämiskurssilla.

Näyte 9

Marja (työelämässä): Mut laitettiin semmoselle työllistämiskurssille ja sehän oli ihan hirveetä koska siinä ei ollu varmaan se joka mut sinne heitti sieltä työkkäristä niin ihan miettiny et mimmoseen porukkaan mä päädyn. Eli se oli tämmönen vajaakuntoisten työllistämiskurssi, [...] siellä oli siis ihan hirveesti ihmisii jotka haki siis sairaseläkkeelle et niil oli aivan niinku menny motivaatio kaikkeen ja ne oli ihan semmosia et ei perkele tästä ei tuu mitään. Ja sit mä menin sinne kaksvitosena ja mä en kuitenkaan kaikest täst huolimatta mä en ollu mitenkään kauhean toivoton tai mitään. Ja sit mä kattelin sitä ja porukkaa ja mietin helvettii mä tääl teen. Se oli siis niinku todella masentavaa. Ja sit niiden kaa yritettiin väkisin tehdä jottain työhakemuksia ja cv:t ja ne ei ollu niinku kiinnostunu siitä ollenkaan. [...] Ja mähän sit soittelin kaiken maailman paikkoihin ja se oli itseasias aika helppoo kun oli semmosel kurssin nii soittaa että moikka mä oon tämmönen ja mä voisin tulla tutustumaan jos teille on ok. Ja pääsin tosi monenlaisiin juttuihin.

Näytteessä rakentuu aktiivisen ja epäaktiivisen työllistämiskurssin jäsenen kategoriat. Tyypillinen työllistämiskurssin jäsen ei ole motivoitunut tekemään töitä, vaan haraa vastaan ja havittelee pääsyä sairaseläkkeelle. Näytteessä luodaan kontrastia aktiiviseen työnhakijaan, joka vajaakuntoisuudesta huolimatta yrittää parhaansa päästä takaisin työelämäään. Marja liittää itsensä jälkimmäiseen kategoriaan ja neuvottelee siten itselleen erityisen positiivisen identiteetin. Toisaalta sairaseläkkeelle havittelevat työllistämiskurssin jäsenet maalataan vahvasti negatiivisesti. Työkyvyn menettäminen yksin ei oikeuta eläköitymistä, vaan työkyvyttömän on lisäksi oltava epäaktiivinen ja epämotivoitunut, sillä aktiivinen työkyvyttöön luovisi kuitenkin tiensä takaisin työelämäään.

Muutamassa haastattelussa esitettiin, että eläkkeelle jääminen olisi yleisesti ottaen huono asia; eläköitymiselle ei nähty olevan mitään tiettyä oikeaa ikää, vaan pikemminkin näissä haastatteluissa argumentoitiin, ettei eläkkeelle pitäisi jäädä ollenkaan. Näytteessä 10 Maikulta on kysytty, mitä mieltä hän on nykyajan työelämästä. Maikku puhuu nykyajan työelämän joustamattomuudesta.

Näyte 10

Maikku (työelämässä): Joo joo se on kyl totta et töitä löytyy sun alalle ja yleensäkin niin mä mietin sitä et esimerkiks joustavuus siinä että et miten kun, ihmisen elämän tietyt vaiheet vaatii tiettyä joustavuutta esimerkiks niinku ku lapset on pieniä nii se vaatii, mut sit myös se että miten me niinku saadaan enemmän ikäihmisiä takasin työelämään et se on kans semmonen yks mun mielest tärkeä asia ja siinä se joustavuus on taas et ehkä sä et haluu nyt kuitenkin olla sitä kaheksaa tuntii duunissa mut kaks kolme tuntii viikossa voi olla ihan niinku hyvä henkisestikin et ei jää sinne yksin. Must se niinku ajatus eläkkeestä tuntuu ihan hirveeltä et mä oisin nyt kotona tekemättä mitään. Se on ihan kauhee, mä mun pitää niinku saada et mun aivot prosessoi aina jotain ni.

H: Mm vähän kyl just tuntuu et eläkettä sillee glorifoidaan et vähän, jotenki et se on sit mitä kohti mennään et sit saa olla ja tehdä mitä haluu mut ois hienoo et myös työelämässä vois olla ja tehdä sitä mitä haluu.

M: Joo ja sit ku se iha realiteetti voi olla iha sitä mitä mä myös oon nähny muutamii tapauksii tässä läheltä että et tota, ihminen on päässy sairaseläkkees eiku siis eläkkeelle päässy nii sit se on suurin piirtei niinku seuraavana tulee sydänkohtaus.

Näytteessä Maikku rakentaa käsitystä eläkeläisyydestä joutilaisuuden aikana. Hän argumentoi, että ikäihmisiä pitäisi palauttaa työelämään, koska työelämä olisi fyysistä ja henkistä terveyttä ylläpitävä voima. Eläkkeellä ollaan ”yksin” ja ”tekemättä mitään”; tätä epäaktiivisuutta ei puolestaan nähdä hyväksyttävänä, koska se on uhaksi terveydelle: ”eläkkeelle päässy nii suurin piirtei seuraavana tulee sydänkohtaus”. Maikku esittää, että

iäkkäänä saisi tehdä vähemmän töitä, mutta ikä ei kuitenkaan ole pätevä syy eläköitymiselle.

Taakkadiskurssin puitteissa työelämästä poistuminen rakentuu siis negatiiviseksi: Eläkkeelle ei saisi "hinkua"; eläkkeelle jääminen heti eläkeiän saavuttamisen jälkeen tulkitaan herkästi sellaisen ihmisen toiminnaksi, joka ei pidä työstään ja haluaa eläkkeelle laiskottelemaan. Työn tekeminen pidempään rakentuu moraalisesti hyväksi ja normatiiviseksi. Siihen liitetään aktiivisuuden, työorientoituneisuuden, hyvän työntekijyyden ja työstään pitämisen määreitä. Vastakkaisesti lyhemmän uran nähdään ilmentävän laiskuutta, epäaktiivisuutta ja passiivisuutta. Työntekijäys rakentuu moraalisesti hyväksi, kun taas eläkkeelle jäämistä halutaan lykätä mahdollisimman pitkälle.

Taakkadiskurssilla on eläkeläisen kategorialle stigmatisoiva vaikutus, sillä vaikka joutilaisuus rakentuu eläkeläisen kategorialle luonnolliseksi määreeksi, se nähdään kielteisenä. Työntekijöiden puheessa taakkadiskurssilla voidaan neuvotella omaa työntekijän identiteettiä verrattain positiiviseksi tekemällä eroa eläkeläisen kategoriaan. Eläkeläisten haastatteluissa en havainnut taakkadiskurssin mukaista puhetta kertaakaan ilman, että sitä olisi välittömästi haastettu jonkin muun diskurssin näkökulmasta. Tämä ei liene yllättävää, sillä taakkadiskurssi ei ilmeisesti jätä eläkeläisille mahdollisuuksia neuvotella itselleen positiivista identiteettiä. Näyte 11 on harvinainen esimerkki taakkadiskurssin esiintymisestä eläkeläisen puheessa, ja se demonstroi mielestäni hyvin sitä asemaa, johon taakkadiskurssi eläkeläiset asettaa.

Näyte 11

H: Niin kyllä... miten ennen tätä varsinaista eläkkeelle siirtymistä, oliko sulla mitään ennakko-odotuksia siitä miten se siirtyminen tulee menemään tai miltä se tulee tuntumaan?

Ada (eläkeläinen): Ei, ei, en mä osannu silleen ajatella että mä vaan mietin sitä millonkohan mä jäisin kun mä tajusin, siis sehän oli mulle yllätys että mähän voin jäädä eläkkeelle tässä syksyllä kun en mä koe itteeni niinku

eläkeläiseksi tai eläkeikäiseksi et se olisi todella voinut olla niinku... kun mä oon hidasjärkinen, hidasälynen! [...] oikeesti olen siis eläkeikänen ja eläkkeellä ja... sen sanominen ääneen tuntuu ihan hirveeltä, ihan kummalliselta... esimerkiksi eilen kävin kirjastossa taas etsimässä kun olin useamman tunnin siellä etsimässä taustatietoa kirjaan ni tota... sit kun mä sanoin ääneen että mä oon eläkkeellä ni, ei kai kukaan kuullu.

H: Mikä siinä kuulostaa niin kauheelta?

A: No, varmaan se on sit jotenki sellanen et nyt mä oon niinku varmaan joku hylkiö, et nyt mä oon ulkopuolinen et silleen et nyt... jotenki semmonen että tota mä oon niinku... joo... varmaan niinku yhteiskunnan ulkopuolinen...

Taulukko 2. Työntekijän ja eläkeläisen kategoriamäärät huolenpito- ja taakkadiskursseissa, kun eläkeläiset rakentuvat homogeeniseksi kategoriaksi.

Työntekijä	Eläkeläinen
Aktiivinen	Epäaktiivinen
Tekee töitä	Istuu kotona
Osa yhteiskuntaa	Erakoitunut / syrjäytynyt
Sosiaalinen	Yksinäinen
Itsenäinen	Huolenpidon kohde / taakka
Terve ja toimintakykyinen	Alentunut toimintakyky
Työikäinen; nuori	Eläkeikäinen; vanha

5.1.3 Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssi

Eläkeläisistä puhuminen homogeenisenä joukkona on yleistä aineistossa, eteenkin niiden haastateltavien kohdalla, jotka määrittävät itsensä työntekijöiksi.

Taakkadiskurssissa eläkeläisen kategoria saa negatiivisen sävyn: on moraalisesti hyväksyttävää olla aktiivinen, mutta eläkeläiset rakentuvat lähtökohtaisesti epäaktiiviseksi ryhmäksi. Eläkeläisten haastatteluissa esiintyykin taakkadiskurssin mukaisen eläkeläisen kategorian vastaista neuvottelua. Palaan tarkastelemaan edellisen

alaluvun lopussa esittämäni kohtaa Adan haastattelusta, mutta tällä kertaa otan tarkastelun kohteeksi myös sen, miten Ada neuvottelee taakkadiskurssin mukaista eläkeläisen kategoriaa vastaan.

Näyte 12

Ada (eläkeläinen): oikeesti olen siis eläkeikänen ja eläkkeellä ja... sen sanominen ääneen tuntuu ihan hirveeltä, ihan kummalliselta... esimerkiksi eilen kävin kirjastossa taas etsimässä kun olin useamman tunnin siellä etsimässä taustatietoa kirjaan ni sit kun mä sanoin ääneen että mä oon eläkkeellä ni, ei kai kukaan kuullu.

H: Mikä siinä kuulostaa niin kauheelta?

A: No, varmaan se on sit jotenki sellanen et nyt mä oon varmaan joku hylkiö, et nyt mä oon ulkopuolinen et silleen et nyt... jotenki semmonen että mä oon varmaan niinku yhteiskunnan ulkopuolinen... vaikka mä tiedän aivan hirvittävän hyvin että on paljon ihmisiä jotka tekee paljon kaikenlaista niin ku edellisviikonloppuna olin just yks kirjan julkkareissa jossa joku yhdeksänkymppinen melkein yheksänkymppinen julkasi taas kirjan ja tota yleisökin oli melkein eläkeläisiä, mut onks se sit niinku tämmönen... ja mulla on paljon ystäviä jotka on eläkkeellä ja hyvin aktiivisia ja hyvin toimivia ja mun pitää vaan ymmärtää että, mä oon yks heistä nyt... et meillä on tällanen eläkeläisten maailma jossa me tehdään kyllä kauheesti kaikkee, mutta tietääköhän ne nuoret et meki tehään jotain...

Näytteen alku rakentaa taakkadiskurssia; Ada nimeää muuallakin aineistossa esiintyneitä kategoriamääreitä eläkeläisistä ”yhteiskunnan ulkopuolisina” ja ”hylkiöinä”. Eläkeläisen kategoriaan kuulumisen mainitsemisesta puhutaan ”hirveänä”.

Ada siirtyy kuitenkin neuvottelemaan taakkadiskurssia vastaan rakentamalla vaihtoehtoista eläkeläisen kategoriaa, jossa eläkeläiset ovat sittenkin aktiivisia: ”vaikka mä tiedän hirvittävän hyvin että on paljon ihmisiä jotka tekee paljon kaikenlaista”. Hän

kertoo, kuinka vanhat ihmisetkin voivat olla mukana osallistumassa kirjan ”julkkareihin”, ”tekemässä kauheesti kaikkee”, ja että eläkeläisetkin voivat olla ”hyvin aktiivisia ja hyvin toimivia”. Aktiivisuus, toimijuus ja osallistuminen rakentuvat erityisen tärkeäksi, moraalisesti suotavaksi; eläkeläinen, joka on aktiivinen ja toimiva sekä osallistuu monenlaiseen ei ole kategoriana samanlainen kuin se eläkeläisen kategoria, jota vastaan Ada neuvottelee. Vastakkaisesti nämä aktiiviset eläkeläiset kuuluvat yhteiskuntaan, eivätkä ole hylkiöitä. Ada itse rakentuu kuuluvaksi aktiivisten eläkeläisten kategoriaan; olihan hänkin mukana osallistumassa kirjan ”julkkareihin”, ja kirjastossa etsimässä taustatietoa kirjaansa.

Näytteessä Ada neuvottelee oman identiteettinsä eläkeläisenä suotuisampaan valoon: Hän ei kiellä kuuluvansa eläkeläisen kategoriaan eikä vastusta työntekijän kategoriaan kuuluvan aktiivisuuden ja yhteiskuntaan osallistumisen hyveellisyyttä; sen sijaan näytteessä rakentuu erillinen eläkeläisen kategoria, jossa eläkeläisetkin voivat olla työntekijän kaltaisesti aktiivisia. Kutsun tällaista diskurssia aktiivisen eläkeläisyyden diskurssiksi, sillä tässä diskurssissa eläkeläisten kategoria jakautuu kahtia samansuuntaisesti johdannossa mainitun aktiivisen ikääntymisen diskurssin kanssa: Eläkeläisen toimintakyky ja arvostettavuus määrittyvät aktiivisuuden tai epäaktiivisuuden seuraukseksi. Kuten taakkadiskurssissakin, epäaktiivisuus rakentuu moraalisesti epäsuotavaksi.

Eryteisesti eläkeläisten haastatteluissa onkin yleistä, että eläkeläisten kategoria jaetaan aktiivisiin ja epäaktiivisiin eläkeläisiin. Näytteessä 13 Rauha tekee selontekoa siitä, ettei ole mielestään tarpeeksi läsnä lapsensa ja lapsenlapsensa elämässä. Aktiivinen eläkeläisyys muodostuu etäisyyden oikeuttavaksi kategoriaksi.

Näyte 13

Rauha (eläkeläinen): Kyllä ja sitten tietysti mie uskon että mejän Lapsellekin on helpotus se, että mie en takerru heidän elämään että voihan se olla hyväkin että äitillä on ihan ikiomaa elämä ja menoja. Niin se rauhoittaa häntä kun se tietää että on virikkeitä täällä ja tehään

kaikkee ja ollaan niinku toimivia ja muuta että ei tarvii huolestuu että nyt se sairaana makkaa siellä petissä että. Jokainen vuosi on niinkun hällekin voitto ettei tarvii huolehtii. En mie tiiä minkä verran se sit tulee huolehtimaan mutta. ((nauraa)) Mutta jollain tavalla ehkä pakollisesti.

Näytteessä rakentuu kaksi mahdollista eläkeläisen kategoriaa. Aktiivisella eläkeläisellä on ”ikiomaa elämää ja menoja” sekä ”virikkeitä”. Aktiivinen eläkeläinen ”tekee kaikkee” ja on ”toimiva”. Vastakkaisesti epäaktiivinen eläkeläinen ”makkaa sairaana siellä petissä” ja on läheisten huolehdittavana, kenties jopa taakkana; sairaasta eläkeläisestä on pakko pitää huolta, vaikei haluaisi. Epäaktiivisella eläkeläisellä ei ole omaa elämää eikä menoja, jonka vuoksi hän takertuu läheisiin, mikä rakentuu näytteessä negatiiviseksi asiaksi.

Epäaktiivisen eläkeläisen kategoriaan liitetään aineistossa usein edellisen näytteen tavoin sairaus, vanhuus ja heikkous, muiden huolenpidosta riippuvaisuus, sillä välin kun aktiiviset eläkeläiset ovat osallistumassa yhteiskuntaan. Huomattavaa tässä on se, että aktiivisen eläkeläisen kategoria on pääosin hyvin samansuuntainen työntekijän kategorian kanssa, kun taas epäaktiivisen eläkeläisen kategoria on samankaltainen taakka- ja huolenpidodiskursseissa rakentuvan eläkeläisten kategorian kanssa. Tämä pitää paikkansa jopa itse työnteon osalta: Tässä diskurssissa työnteko ja eläkeläisyys eivät rakennu itsestäänselvästi vastakkaisiksi, vaan aktiivinen eläkeläinen voi edelleen tehdä töitä.

Näytteessä 14 Satu käyttää eläkkeellä olevaa tätiään esimerkkinä siitä, miten lapsetonkin voi olla hyvä lastenhoitaja. Samalla hän tulee rakentaneeksi eläkeläisen kategoriaa suhteessa työnteeseen.

Näyte 14

Satu (työelämässä): Siis se oli ihan konkreettinen niinku, mut sit taas miun tati joka on niinku ikänsä ollu päiväkodinjohtaja ja se jäi eläkkeelle ja nyt se on tehny eläkepäivinä, se on hirveen pidetty työntekijänä se on tehny

sijaisuuskeikkoja niinku päiväkodissa ku hänki opiskeli sit
lisäkoulutuksen mutku hänel oli iso, talo hän oli hallinnollinen johtaja ei
ollu omassa ryhmässä nii hän ei päässy koskaan sitä lisäkoulutusta
hyödyntään nii nyt hän sitten pystyy hyödyntää sitä, ja häl ei oo omia
lapsia, ja hän on kuitenkin niinkun hyvä esimerkki siitä miten hyvä se on
ollu siinä työssä.

Näytteessä sijaisuuksien tekeminen rakentuu eläkeläisen kategoriaan sopivaksi;
eläkeläisen työntekoa omalla entisellä alallaan ei kyseenalaisteta, vaan sijaisuuksien
tekemistä pidetään todisteena siitä, että kyseinen eläkeläinen on ollut hyvä työssään.
Palkallisen työn tekeminen eläkkeelläkin rakentuu paitsi eläkeläisen kategoriaan
sopivaksi, jopa moraaliseksi hyveeksi: Haastateltava maalaa tädistään vahvasti
positiivisen kuvan "hirveen pidettynä työntekijänä", joka on päässyt hyödyntämään
lisäkoulutustaan eläköitymisen jälkeen, eli sijaisuuksista nähdään myös olevan hyötyä
eläkeläiselle itselleen.

Huomioitavaa tässä näytteessä on myös se, että eläkeläistä ei nähdä merkittäväällä
tavalla erilaisena työntekijästä. Taakkadiskurssin yhteydessä eläköityminen miellettiin
työntekijähaastateltavien näkökulmasta negatiivisena, sillä eläkeläisen kategoria
miellettiin perustavanlaatuisesti epäaktiiviseksi ja vähempiarvoiseksi kuin työntekijän
kategoria. En paikantanut aineistosta aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista
puhetta eläköitymisestä itsestään negatiivisena asiana; tämän diskurssin puitteissa
eläköitymistä ei selitetä laiskuudella, sillä eläkeläistenkin oletetaan jatkavan aktiivisena
osana yhteiskuntaa – ja jopa työelämää.

Näytteessä 15 eläkeläiseksi tunnistautunut Jenni kertoo omasta suhteestaan
työntekoon.

Näyte 15

H: Onko jotain muita sellasia asioita, mitkä on ennen ollu osa sun elämää
ja sit ei ehkä tällä hetkellä oo niin

Jenni (eläkeläinen): No työ tietenki ku mä oon eläkkeellä. [...] Ja nythän mä teen sitten tonne Erääseen sairaalaan noita e-reseptejä. Kollega vinkkas sitte ku tuli tää korona et pyydä ja mä sain sitten ton läppärin kotiin, niin minä voin siellä tehdä viis tuntia viikossa töitä. Se on ihan, ihan kivaa. Et varmaan vuoden päivät jos tarvitaan niin teen, mutta en mä nyt loputtomasti nyt sitäkään tee.

Näytteen alussa työnteko rakentuu selvästi eläkeläisen rooliin sopimattomaksi; Jenni kertoo työn "tietenki" olevan hänen osaltaan ohi, koska hän on eläkkeellä. Hieman myöhemmin hän kertoo silti tekevänsä edelleen pienen määrän palkallisia etätöitä omalla alallaan. Tässäkin näytteessä varsinainen työ rakentuu siis eläkeläisyyden kategoriaan sopimattomaksi, mutta pientä määrää palkallista työtä ei ilmeisesti lueta varsinaiseksi työksi. Jenni ei erityisesti perustele sitä, miksi hän tekee töitä vielä eläkkeelläkin, eikä haastateltava kysy siitä. Työn tekeminen eläkkeellä ei siis vaikuta olevan selontekoa vaativa asia, vaan työnteko eläkkeellä on kenties normatiivista ja jopa "ihan kivaa", eläkeläistä itseään hyödyttävää.

Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa pieni määrä palkallista työtä rakentuu normatiiviseksi ja hyveelliseksi eläkeläisten toiminnaksi. Kuitenkin samalla lailla kuin näytteessä 15, haastateltavat kertovat usein jättäytyvänsä pienestäkin määrästä palkallista työtä jossakin vaiheessa. Osassa haastatteluista palkallinen työ saatetaan liittää "nuoreen" eläkeläisyyteen, tai esimerkiksi ensimmäiseen vuoteen eläkeläisenä. Tätä kuvaillaan eläkeläisyyden "opettelemisena"; työnteosta päästetään irti vähitellen. Yhdessäkään haastattelussa ei eläkkeellä tehtävään palkalliseen työhön liitetä toimeentuloon liittyviä merkityksiä. Aktiivinen eläkeläisyys ja työntekijyys ovat tässä diskurssissa limittäisiä kategorioita.

Huolenpidotiskurssissa eläkeläisyys voi toimia oikeuttavana tekijänä epäaktiivisuudelle. Tällöin eläkeläisyyteen usein liitettävä toimintakyvyn alentuminen nähdään itsestäänselvyytenä ja useimmiten pätevästä syynä toiminnasta vetäytymiselle. Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisen kategoria jaetaan aktiivisiin ja

epäaktiivisiin eläkeläisiin, jolloin toimintakyky ja se, kumpaan kategoriaan kuuluu, rakentuvat pikemminkin omista valinnoista riippuvaisiksi. Tällöin eläkeläisyys ei oikeuta epäaktiivisuutta, vaan epäaktiivisuus ja epäaktiivisen eläkeläisen kategoriaan kuuluminen rakentuu jopa epämoraaliseksi.

Näytteessä 16 Riitalta on kysytty hänen tulevaisuudennäkymistään.

Näyte 16

Riitta (työelämässä): Ömm, nii mitäs unelmia tässä nyt olis, no oikeestaan vaan se että on hyvä fysiikka ja pärjää itsekseen ja... joo välillä kun katsoo näitä tällisiä vanhuksia ympärillä mulla tosi, vanhemmat voi ihan hyvin kyllä vaikka ne on kaheksankyt plus ikäsiä mut sit taas on jotkut jotka on jossakin vanhainkodissa eivätkä pääse liikkumaan niin niin semmoset asiat nyt pitää oikeestaan tässäkin kohtaan nyt punnita että, itse pystyy vaikuttaa siihen että toimiiko lihakset ja luusto ja kaikki että, että tota semmosia ajatuksia täs on että, et pitää itsensä kunnossa.

Näytteessä rakentuu kaksi erilaista eläkeläisen kategoriaa. Ensimmäisessä kategoriassa eläkeläinen on iästään riippumatta hyvinvoiva, pärjää itsekseen ja omaa ”hyvän fysiikan”. Toisen kategorian eläkeläiset ovat ”vanhainkodissa eivätkä pääse liikkumaan”; muiden huolenpidon kohteina. Riitta toivoisi kuuluvansa tulevaisuudessa ensimmäiseen kategoriaan, ja edellytykseksi mainitaan itsensä pitäminen kunnossa; ”itse pystyy vaikuttaa siihen että toimiiko lihakset ja luusto ja kaikki”. Aktiivisesti kunnostaan huolta pitävä eläkeläinen on terve; vastakkaisesti rakentuu oletus siitä, että sairaat eläkeläiset eivät ole pitäneet kunnostaan aktiivisesti huolta.

Toimintakyky rakentuu siten näytteessä yksilön omaksi vastuuksi; aktiivisuudella voidaan ylläpitää toimintakykyä, sen sijaan että toimintakyky olisi yksisuuntaisesti aktiivisuuden edellytys. Tällöin vastuu epäaktiivisen eläkeläisen kategoriaan kuulumisesta määritetään loppujen lopuksi yksilölle itselleen. Palaan käsittelemään terveyden ylläpidon vastuuta tarkemmin omassa alaluvussa.

Toisin kuin taakkadiskurssissa, jossa eläkeläiset saattoivat olla stigmatisoitu ryhmä siksi, että heidän kaikkien nähtiin olevan epäaktiivisia työntekijöihin verrattuna, aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa aktiiviset eläkeläiset voivat olla moraalisesti lähes työntekijän tasolla. Tällöin eläkeläisille avautuu mahdollisuus neuvotella itselleen parempi identiteetti kuin taakkadiskurssissa. Toisaalta, koska epäaktiivisuus ja jopa toimintakyvyn heikkeneminen voidaan nähdä yksilön omana vastuualueena, tällainen tulkinta stigmatizoi ennestään niitä eläkeläisiä, jotka ovat esimerkiksi sairaita tai eivät muuten osallistu niihin velvollisuuksiin, joita aktiivisella eläkeläisellä nähdään olevan. Näitä velvollisuuksia käsitellään seuraavaksi tarkemmin.

Taulukko 3. Aktiivisen ja epäaktiivisen eläkeläisen kategoriamääreet aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa.

Aktiivinen eläkeläinen	Epäaktiivinen eläkeläinen
Aktiivinen	Epäaktiivinen
Saattaa tehdä töitä	Ei tee töitä
Osallistuu toimintaan	Istuu kotona
Osa yhteiskuntaa	Syrjäytynyt
Sosiaalinen	Yksinäinen
Itsenäinen	Huolenpidon kohde (taakka)
Terve ja toimintakykyinen	Alentunut toimintakyky; sairas, vanha

5.2 Aktiivisen eläkeläisen velvollisuudet

Taakka- ja huolenpitodiskursseissa eläkeläisillä ei vaikuta olevan mitään erityisiä aktiivisuuteen liittyviä velvollisuuksia, sillä eläkeläisen kategoriaan liittyy oletus joutilaisuudesta. Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisille nähdään mahdollisuus olla aktiivinen, jolloin heidän on pidettävä huolta tietyistä velvollisuuksista pysyäksään positiivisemmin määrittävässä aktiivisen eläkeläisen kategoriassa, ja välttää määrittymästä epäaktiiviseksi eläkeläiseksi. Perehdyn tässä luvussa tarkemmin niihin velvollisuus-tyyppisiin kategoriamääreisiin, joita aktiiviselle eläkeläiselle rakentuu; tarkastelen aktiivisuuden velvollisuuksia erilaisissa konteksteissa.

5.2.1 Velvollisuus terveyden ylläpidosta

Eläkeläisen fyysisen terveyden ylläpito on aineistossa tarkastelemistani teemoista yleisin. Kuten aiemmin mainittu, sairaus ja alentunut toimintakyky ovat aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa epäaktiivisen eläkeläisen kategoriamääreitä. Aktiivisen eläkeläisen kategoriaan liittyykin velvollisuus terveyden ylläpidosta.

Ylipäättään terveyden ylläpitämisestä puhutaan sekä eläkeläisten että työntekijöiden haastatteluissa, eikä sen vastuu rajaudu ainoastaan eläkeläisille. Tästä huolimatta vastuu rakentuu eläkeläisille kenties olennaisempana kuin työntekijöille, esimerkiksi näytteessä 17, jossa Maunolta on kysytty, jääkö jokin hänen elämänsä alueistaan liian vähäiseen asemaan hänen työnsä takia.

Näyte 17

Mauno (työelämässä): No se omasta kunnosta huolehtiminen, että liikuntaan panostaa enemmän. Että itekki, ku urheileeki, nii on nii rapakunnossa et se vähä harmittaa.

H: Joo, onks se just tän niinku työn kuormittavuuden takia tai et se vie paljo aikaa nii.

M: Jotenki siihen se liittyy ja sitte on, on tullu tiesti kaikellaista nivelrikkoo polovii ja, ja tuota. Tämmössii vähä vaivojaki on mutta, pitää silti nuo työt hoitaa. ...

H: Jep. Öö, tavoitteletsä jotain muutosta jossain asiassa.

M: Mmm, no kyllä mun tätä painoo pitäis saada pudotettua, että. Olis nivelille helpompaa. Nii ja jos nauha, nauhojen solmiminen ois helpompaa.

H: Niin. Mikä sitä muutosta voisi auttaa, onks jotain konkreettisia asioita tai.

M: No sitten tosiaan työstä kun pääsee eroon nii.

H: Mmm. Eli se ois sit sillon eläkkeellä mahdollisesti vai.

M: Niin kuitenkin sitten niinku tullu niitä työruuhkia tavallaan, niin sitten tullu naposteltua iltasellaki aika myöhään tullu valvottua joskus.

Näytteessä Mauno pahoittelee sitä, että hän on "rapakunnossa", että "painoo pitäis saada pudotettua" ja että hän "napostelee" ja "valvoo myöhään". Vastakkaisesti liikunta, painonhallinta, sopiva syöminen ja nukkuminen rakentuvat "omasta kunnosta huolehtimisen" osa-alueiksi. Omasta kunnosta huolehtiminen rakentuu tärkeäksi velvollisuudeksi, sellaiseksi, jota "pitäisi" tehdä. Työntekijän kategoria toimii näytteessä selittävänä kategoriana sille, miksei Mauno ole pitänyt kunnostaan huolta. Mauno esittää, että tulevaisuudessa eläkkeellä on helpompaa pitää huolta kunnosta, koska kuormittava työ ei ole enää sitä estämässä. Tässä näytteessä fyysisen terveyden ylläpito rakentuu siis olennaiseksi velvollisuudeksi työntekijälle, mutta vielä enemmän eläkeläisille, koska heille on vapautunut siihen aikaa.

Toisaalta velvollisuus terveyden ylläpidosta voi rakentua erityisen olennaiseksi eläkeläisille siksi, että tyypillinen eläkeläisen kategoriaan kuuluva on eläkeikäinen tai vanhempi, joka puolestaan liitetään kohonneeseen sairastumisen riskiin. Näytteessä 18 Ella puhuu terveyden ylläpidosta vanhana ja nuorena.

Näyte 18

Ella (työelämässä): Ja tota mulle ei oo siis ollut nuoruudessa tai mitenkään mitään tämmöisiä niinku paino-ongelmia tai näin, mut sit vanhemmiten on tietysti tullut tämmöinen et hei et jos ei yhtään kato mitä syö eikä yhtään liiku niin, hassusti käy. Että on niinku pakko ollu vähän ottaa itteensä aika ajoin niskasta kiinni, et on pakko pitää siitä terveydestä ja hyvinvoinnista ja kunnosta kiinni et se ei niinku enää vaan pysy silleen satunnaisella liikunnalla niin senkin takia on tässä niinku sanotaanko, 10-15 vuoden ajan niin pitää pitää itsestään huolta olen, niinku tajunnu sen, ja pitää enemmän tai vähemmän semmoista säännöllistä jotain liikuntaharrastusta yllä.

Tässä näytteessä olennaisiksi terveyden ylläpitämisen osa-alueiksi rakentuvat painonhallinta, liikunta ja syöminen. Ella kertoo, ettei vanhemmiten hyvinvoinnin ylläpitämiseen riitä enää ”satunnainen liikunta”, ja että vanhana, toisin kuin nuorena, olisi tarpeellista ”ottaa itseensä niskasta kiinni” ja ylläpitää omaa terveyttään aktiivisemmin.

Aiemmat näytteet rakentavat aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista eläkeläisten ja ikääntyneiden velvollisuutta pitää huolta terveydestään. Usein haastateltavat käyttävät aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia ja huolenpitodiskurssia limittäisesti neuvotellakseen itselleen positiivisen identiteetin, kuten näytteessä 19.

Näyte 19

Rauha (eläkeläinen): No nyt on pikkusen, kun mulla on niin kun se että pitää pystyy liikkumaan ja olemaan. Nyt mulla on tämmöstä jalkavaivaa ollu tänä syksynä se harmittaa minnuu aivan hirveesti että että tuota kun on pikkusen vaivaa, ettei pystykään reippaasti menemään sinne, tänne ja tuonne, pyörällä kyllä muttei sitten kävellen on mulla ne kepitkin tuolla mutta mä yritän voimistella. Että se on niin kun sellanen tän syksyn semmonen josta huomaa että ikää tulee ja kremppoja. Josta ei tiä että mistä ne johtuu että. Mut muuten mulla ei oo mitään lääkityksiä eikä sairauksia.

H: Se on hienoo.

R: Niin, et en oo reseptilääkkeiden varassa silleen, et se on se on kyllä oma lukunsa sitten tulee myöhemmin toi terveyshommeli koska mä oon tämmönen vähä elävän ravinnon friikki ja kaikkee tämmöstä että ne on ehkä sitten pitänyt tätä kunto yllä.

Näytteessä fyysisen terveyden heikkeneminen määritetään johtuvaksi iästä: ”huomaa että ikää tulee ja kremppoja, josta ei tiä mistä ne johtuu”. Tässä kohtaa näytettä on vivahteita huolenpitodiskurssista, sillä terveyden heikkeneminen rakentuu

itsestään selvyydeksi sen sijaan, että sen nähtäisiin olevan itse aiheutettua, aktiivisuuden puutteesta johtuvaa. Rauha neuvottelee itselleen positiivista identiteettiä selittämällä vammansa johtuvaksi iästä, eivätkä aktiivisuuden puutteesta.

Terveyden ylläpitämisen velvollisuuden määrittelyt ovat kuitenkin joustavia, ja haastateltavat käyttävät tavallisesti identiteettiä neuvotellessaan useampaa diskurssia. Rauha selittää olemassa olevat terveysongelmansa huolenpitodiskurssin mukaisesti iällään, jolloin ne eivät rakennu hänen omaksi syykseen. Toisaalta se, ettei Rauhalla ole muita sairauksia, voidaan selittää omista aktiivisista toimista johtuvaksi: ”mä oon tämmönen vähä elävän ravinnon friikki että ne on ehkä sitten pitänyt tätä kunto yllä.” Lisäksi Rauha korostaa olevansa ”krempoista” huolimatta suhteellisen terve ja toimintakykyinen vertauksella hypoteettiseen tilanteeseen, jossa hän tarvitsisi reseptilääkkeitä. Rauha neuvottelee näillä keinoilla itsensä pois epäaktiivisen eläkeläisen kategoriasta, ja siten muodostaa itselleen positiivisemmän identiteetin. Samalla näyte uusintaa epäaktiivisen eläkeläisen kategoriaan liittyvää stigmaa: Rauha ei tarvitse reseptilääkkeitä, koska on syönyt terveellisesti, ja vastakkaisesti reseptilääkkeitä tarvitseva henkilö kenties tarvitsee niitä, koska ei ole syönyt terveellisesti.

Kahta diskurssia käytetään usein aineistossa tällä lailla joustavasti. Sairaudet voidaan selittää johtuvaksi huolenpitodiskurssin mukaisesti eläkeläisen kategoriaan kuuluvasta korkeasta iästä, mutta toisaalta aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaisesti aktiivisuuden puutteesta. Neuvottelu rakentuu siten, että haastateltavalle itselleen muodostuu positiivinen identiteetti. Tarve neuvotella identiteettiä positiivisemmaksi tuo esiin moraalisen järjestyksen murtuman: Normien mukainen henkilö on toimintakykyinen, jolloin toimintakyvyn heikkeneminen aiheuttaa selontekovelvollisuuden.

Ensisijaisiksi keinoiksi ylläpitää terveyttä rakentuvat näytteessä liikunta ja ravinto. Apuvälineet ja lääkkeetkin mainitaan, mutta vähemmän mieleisinä; sellaisina, jotka voi ja olisi suotavaa korvata muilla terveyden ylläpitämisen keinoilla: ”on mulla ne kepitkin tuolla mutta mä yritän voimistella”. Terveyden tärkeyttä selitetään sillä, että on tärkeää

”pystyä reippaasti menemään sinne, tänne ja tuonne”. Kontekstissaan tulkitsisin, että tässä kohdassa puhutaan sekä yleisestä toimintakyvystä että osallistumisesta. Nämä ovat aktiivisen eläkeläisen määreitä, joten terveys vaikuttaisi rakentuvan edellytykseksi aktiivisen eläkeläisen kategoriaan kuulumiselle.

Rauha puhuu näytteessä reseptilääkkeiden käyttämisestä vihjauksena sairaudesta. Apuvälineiden käyttäminen vaikuttaisi olevan epäaktiivisen eläkeläisen kategoriamääre, jolloin sen mainitseminen riittää kommunikoimaan, minkä kategorian ihmisistä puhutaan. Muuallakin aineistossa esimerkiksi apuvälineiden ja lääkkeiden käyttäminen mainitaan usein sairauden sijasta. Vastakkaisesti itseä neuvotellessa pois epäaktiivisen eläkeläisen kategoriasta saatetaan esimerkiksi puhua siitä, ettei käytetä apuvälineitä, kuten näytteessä 20, jossa Juhalta on kysytty, miten hän kokee etäisyyden toisella paikkakunnalla asuvaan kumppaniinsa.

Näyte 20

Juha (eläkeläinen): No eihän tämä nytte oo ihmeellinen eikä junassahan minä aikasemmin ajelin autolla välillä mutta sanonu että nyt en minä enää viiti ajaa tuota. Ikänäkö vaikuttanu mulla ei vieläkään silmälaseja mutta tuota, mut tuota väsy silmät herkemmin helpommin näen kyllä varsin hyvin yhä mutta silmät väsy ja, se seuraava asia jota nyt on nii oma siskon lapsi joka on sairaanhoitaja ja niin kun minun kumppani on kokoajan hoputtanu mene nyt sinne silmälääkəriin no ei oo vielä en oo käyny.

H: Okei aika kova että ei tarvitse silmälaseja.

J: No en vielä että kyllä mä nään ihan hyvin...

Näytteessä Juha kertoo, ettei enää viitsi ajaa autoa, koska hänen näkönsä on heikentynyt. Silmälasien käyttäminen liitetään muualla aineistossa sairauteen ja vanhuuteen, ja apuvälineenä ne toimivat toimintakyvyn heikkenemisen määreenä, joka rakentuu negatiiviseksi: Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että haastattelija luonnehtii silmälasien tarvitsemattomuutta ”kovana”. Juha neuvottelee itseään pois negatiivisesta

epäaktiivisen, sairaan eläkeläisen kategoriasta kertomalla, ettei hän vielä välttämättä tarvitse apuvälineitä – siitä huolimatta, että hän kertoo apuvälineiden käyttämättömyyden heikentävän hänen toimintakykyään.

Kuten aiemmassa näytteessä, apuvälineet eivät rakennu ensisijaiseksi keinoksi pitää huolta terveydestä. Apuvälineiden käyttämiseen vaikuttaisi jopa liittyvän stigmaa, koska ne liittävätkä käyttäjänsä ei-haluttuun kategoriaan: Toimintakyvyn aleneminen ja sairaus voidaan tulkita yksilön omaksi syyksi, aktiivisuuden puutteeksi. Tällöin ne aiheuttavat selityselvöllisyyden.

Varsinaisen terveyden ylläpidon lisäksi eläkeläisten vastuisiin voi kuulua esimerkiksi lääkärinajan ”metsästämistä”, jotta sairaudet saadaan kuntoon. Vaikka apua tarvitsevista eläkeläisistä puhutaan aineistossa usein passiivisina avun kohteina, puhuvat eläkeläiset itse usein avun piiriin hakeutumisesta aktiivisen toiminnan tapaan. Tällöin korostuu yksilön oma vastuu hankkiutua sellaisiin ympäristöihin, joissa voi selvittää alentuneesta toimintakyvystä huolimatta, kuten näytteessä 21.

Näyte 21

Lea (eläkeläinen): ... sitten kun mä rupeen niitä tautejakin miettimään että no mitä se hyödyttää että yritä nyt vaan pysyä terveenä tai jotain että ei voi sit mitään jos sairastuu et se on sitten semmonen kohtalo. Että ei se, mutta emmä oikein muita mutta just nää tämmöset sairastumiset niin nehän ne on.

H: Mm joo. No onks sulla sitten joku niinkun muutos mitä sä tällä hetkellä tavoittelisit tai onko mitään semmosta?

L: Oisko laihtuminen ((nauraa)). Muutaman kilon pudottaminen ei olis pahitteeksi mm se olis hyvä niin sitten pysys terveempänäkin ... Ainoo mitä mä joskus suunnittelen tai mitä me suunnitellaan silleen kun me asutaan kolmannessa kerroksessa talossa jossa ei oo hissiä että jonakin päivänä pitää varmaan mennä semmoseen paikkaan asumaan missä ois se hissi että koska, tai varmasti tulee semmonen tilanne että ei jaks

kiivetä niitä portaita nyt vielä hyvin kulkee. Ehkä semmosia asioita että kuinka kauan tässä kämpässä asutaan ja pitäskö miettiä jotain asumisoikeusasuntoa vai vanhainkotipaikkaa vai mitä tässä rupeis ettimään että ehkä semmosta tulevaisuutta miettii.

Samaan tapaan kuin aiemmassa huolenpitodiskurssin mukaisessa puheessa, sairastumisesta puhutaan näytteessä ”kohtalona”, johon ei siis voi itse välttämättä vaikuttaa. Toisaalta terveenä voi pyrkiä pysymään laihduttamalla, eli oman terveyden ylläpitämisen velvollisuus ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssi ovat edelleen läsnä.

Toimintakyvyn heikentyminen rakentuu kuitenkin näytteessä vääjäämättömäksi, jolloin terveyden ylläpitämisen velvollisuuteen kuuluu myös toimintakyvyn heikentymiseen itsenäisesti valmistautuminen: ”pitää mennä semmoseen paikkaan asumaan missä ois se hissi”. Lisäksi Lea pohtii, että ”pitäskö miettiä jotain asumisoikeusasuntoa vai vanhainkotipaikkaa”. Näytteessä tulevaisuuden suunnitteleminen siten, että vanhuuden kanssa voi elää, rakentuu velvollisuudeksi; se on sellainen asia, joka ”pitäisi” tehdä. Vastuu tästä on nimenomaan yksilöllä itsellään, eikä esimerkiksi yhteiskunnalla tai läheisillä.

Tässä näytteessä kenties sellainenkin yksilö, jonka toimintakyky on heikentynyt, voisi mahdollisesti olla ”aktiivinen”. Toisaalta sellainen henkilö, joka ei ole valmistautunut toimintakykynsä heikkenemiseen, joutuu negatiiviseen asemaan: Vaikeudet päästä avun piiriin voidaan tulkita johtuvaksi epäaktiivisuudesta, terveyden ylläpidon vastuun laiminlyönnistä, sen sijaan että sitä tulkittaisiin esimerkiksi terveydenhuoltojärjestelmän tai vanhuspalveluiden puutteellisuutena.

Tähän mennessä olen tarkastellut ainoastaan somaattista terveyttä. Joissakin haastatteluissa puhutaan myös velvollisuudesta ylläpitää kognitiivista terveyttä ja mielenterveyttä, mutta se on selvästi harvinaisempaa. Puhe näistä kahdesta on päällekkäistä, ja haastateltavat puhuvat yleensä molemmista ”henkisen terveyden” käsitteellä, josta kysyminen kuuluu haastattelurunkoon. Henkisestä terveydestä, kuten

somaattisestakin terveydestä, puhuttiin joissain näytteissä aktiivisen ylläpidon kohteena. Erityisesti kognitiivisesta terveydestä puhuttiin kuitenkin useammin sattumanvaraisena, kuten näytteessä 22, jossa Juha perustelee päätöstään jäädä eläkkeelle.

Näyte 22

Juha (eläkeläinen): Se on tietysti, mutta eihän loputtomiin ihminen voi olla, vaikka tuota ei tartte puhua mistään uhrautumisesta mutta, kuitenkin tartte tuota vaikka, tykkäiski siitä hommasta mutta, ja tulee henkiset ja fyysisetkin esteet pikkuhiljaa sitte tielle että, ei sillä tavalla, siis keskittymiskyhän se iän myötä heikkenee. Kyllä minä silloin kun minä johonkin paneudun niin pystyn sen tekemään mutta, sitten kun on useita asioita pitäs hoitaa samanaikaisesti niin sen huomaa että ei oo sillä tavalla enää se keskittymiskyky tallella niin kun nuorempana. Kyllähän sen näet aikanaan kun sinäkin vanhennut.

Näytteessä Juha perustelee eläköitymistä sillä, että hänen fyysinen ja henkinen toimintakykynsä on heikentynyt: Hän mainitsee tielle tulevat ”henkiset ja fyysisetkin esteet” ja selventää tarkoittavansa henkisillä esteillä esimerkiksi keskittymiskyvyn heikkenemistä, eli kognitiivista terveyttä. Puhetapa on samansuuntainen huolenpitodiskurssin kanssa, jossa eläkeläisille oletetaan iän myötä heikentynyt toimintakyky, joka oikeuttaa työelämästä pois jättäytymisen.

Näytteessä sekä fyysisestä että kognitiivisesta terveydestä puhutaan oman hallinnan ulkopuolisina, sen sijaan, että niitä tarvitsisi aktiivisesti ylläpitää. Näin ollen haastateltavalle rakentuu positiivinen identiteetti: Keskittymiskyvyn heikkeneminen, fyysiset vaivat ja eläköityminen itsessään selitetään huolenpitodiskurssin mukaisesti johtuvaksi korkeasta iästä, eivätkä aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaisesti omasta epäaktiivisuudesta johtuvaksi.

Terveyden ja toimintakyvyn heikkeneminen rakentuvat aineistossa johtuvaksi joko sattumasta, ikääntymisestä tai epäaktiivisuudesta. Eteenkin somaattinen terveys rakentuu useimmiten riippuvaiseksi eläkeläisen omasta aktiivisuudesta. Lisäksi terveys ja toimintakyky nähdään moraalisestikin suotavina, jolloin terveyden ylläpito rakentuu erääksi aktiivisen eläkeläisen olennaiseksi velvollisuudeksi. Tällöin toimintakyvyn puutteet rakentuvan ensisijaisesti yksilön omaksi syyksi. Toisaalta aineistossa esiintyy myös puhetta toimintakyvyn heikkenemisestä oman vastuun ulkopuolisena, erityisesti silloin, kun puhutaan kognitiivisesta terveydestä. Aineistossa terveyden ylläpidon kontekstissa käytetään huolenpitodiskurssia ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia joustavasti siten, että haastateltavalle muodostuu mahdollisimman positiivinen identiteetti: Suhteellista terveyttä ja toimintakykyä voidaan selittää oman aktiivisuuden tuloksena, kun taas sen puutteita vähätellään ja neuvotellaan sattumasta tai iästä johtuviksi.

5.2.2 Velvollisuus sosiaalisen elämän ylläpidosta

Sosiaalisuus rakentuu diskurssista riippuen osaksi joko työntekijän tai aktiivisen eläkeläisen kategoriaan. Epäsosiaalisuus sen sijaan liitetään huolenpito- ja taakkadiskursseissa eläkeläisten kategoriaan ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa epäaktiivisen, syrjäytyneen eläkeläisen kategoriaan. Siten sosiaalisen elämän ylläpito rakentuu erääksi merkittäväksi aktiivisen eläkeläisen vastuuksi.

Näytteessä 23 Rauha kertoo sosiaalisista piireistään. Näyte on poimittu haastattelusta, jossa esiintyy sekä huolenpitodiskurssin että aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista puhetta.

Näyte 23

Rauha (eläkeläinen): Niin, se sitten loi sitä semmosta kaikkee elämäkirjoo ja hirveen paljon tuttavuuksia ja ystäviä ja ihmisiä ja värikkyttä. Joka sit alko jossain vaiheessa sitten jo rasittaakin. Jossain vaiheessa tuli sit semmonen täydellinen. Sit ku olin jääny eläkkeelle et nyt ei jaksa pitää

yhteyksiä kaikkiin näihin ihmisiin ja en jaksaa semmoseen sosiaalisiin kuvioihin että semmonen et. Nykysin on vähän kynnys jo siinä että on semmonen erakoituminen minua ei haittaa yhtään olla vaikka päiväkausia itekseen niin minusta on aivan ihanaa et ei haittaa yhtään aina menossa. Et tulee se ähky [...]

R: Jossain vaiheessa tuli sit semmonen väsähtäneisyys että mä en jaksaa niinku enää kaikkiin ihmisiin pitää yhteyttä et pikkusen semmonen ... ((huokaa)) Semmonen niinkun kaiken tämän työelämän. Ja sitten siinä meni sitten muutama vuosi ihan silleen vaan aika silleen lunkisti että. Oltiin täällä kaupungissa ja sitten siellä maalla ollaan oltu monesti toukokuusta jouluuun saakka että. Ihan jo välillä sitten täällä kaupungissa että silleen siellä on hirveen leppeetä kun siellä ei oo mitään velvoitteita että käyn kävelemässä ja tehään kumpikin omissa, molemmilla omat telkkarit ja silleen tehdään ruokaa ja. Et se oli oikeestaan. Mut sit tuli semmonen tyhjyyden tunne, että hetkinen mä oon ihan tarpeeton ihminen, että pitäis jottain kehitellä.

Tässä näytteessä Rauha perustelee tarvetta ”kehitellä jotain” sillä, että ilman sosiaalisia suhteita hän on ”tarpeeton”. Useimmiten aineistossa ei kuitenkaan perustella sosiaalisten suhteiden tarpeellisuutta millään tavalla. Sosiaalisten suhteiden tarpeellisuus rakentuu itsestänselvyydeksi, joka ei vaadi minkäänlaista perustelua.

Näytteessä Rauha kertoo eläkkeellä vähentäneensä sosiaalisia kontakteja. Syyksi annetaan sosiaalisuuden rasittavuus. Eläkeläisyys vaikuttaa tässä näytteessä muodostuvan ”erakoitumisen” selittäväksi kategoriaksi; työelämän sosiaalisten kontaktien ylläpitäminen selitetään liian rasittavaksi eläkkeellä: ”Sit ku olin jääny eläkkeelle et nyt ei jaksaa pitää yhteyksiä kaikkiin näihin ihmisiin”. Kapeaa sosiaalista elämää luonnehditaan ”ihanana” ja ”leppenä”. Näytteen ensimmäisessä osassa sosiaalisten suhteiden väheneminen rakentuu eläkeläisyyteen kuuluvaksi, ja siten eläkeläisen kategoriaan kuulumisen toimii selontekona sille, ettei sosiaalisia suhteita

ole ylläpidetty. Tämä osa näytettä vaikuttaisi rakentuvan huolenpidodiskurssin mukaiseksi.

Näytteen toisessa osassa sosiaalisen elämän kapeutta kuvaillaan negatiiviseen sävyyn; Rauha kertoo tajunneensa, että hän on "ihan tarpeeton ihminen". Sosiaalisten suhteiden puuttuminen liitetään "tarpeettomuuteen", joka voisi kenties viitata siihen, että sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen on yhteiskuntaan kuulumisen osa-alue. Tässä osassa näytettä vähäiset sosiaaliset suhteet eivät selity eläkeläisen kategorialla; Rauha esittää, että hänen "pitäs jottain kehitellä"; sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen rakentuu moraalisesti suotavaksi, ja vaatii aktiivisuutta yksilöltä, sen sijaan että "erakoituminen" olisi eläkeläisen kategoriaan itseselvästi kuuluva määre.

Eläkeläisen kategoria ei siis useimmiten aineistossa toimi selittävänä tekijänä sille, ettei sosiaalisia suhteita ylläpidetä aktiivisesti. Itse asiassa sosiaalisuus rakentuu monessa haastattelussa entistä tärkeämmäksi juuri eläkkeellä. Näytteessä 24 Juhani on kertonut siitä, kuinka hänen mielestään on mukavaa olla eläkkeellä. Hän siirtyy puhumaan palkkatyön hyvistä puolista, ja tuo esille sen sosiaalisen merkityksen.

Näyte 24

Juhani (eläkeläinen): ...palkkatyössä on omat hyvät puolensa erinomaisen hyvät puolensa. Eläkeläisissä on se vaikeus että, sitte tämmösten ystävyysuhteiden ylläpito on heleppoo mutta uusia ystäviä ei välttämättä tule niin paljon kun työelämässä, jos on semmosessa työssä että, sä kohtaat enemmän ihmisiä. Työpaikalla voi olla työryhmä, työyhteisö, josta tulee sitten myöskin ystäviä. Eläkeläisyessä ee ei tapahdu semmosta jos ei itse, et, niinku aktiivisesti etsi niitä.

H: Se ei oo nii automaattista enää.

J: Ei.

Näytteessä sosiaalisten suhteiden aktiivisen etsimisen rooli korostuu eläkeläisenä, koska työelämän mukanaan tuoma "automaattinen" ystävyysuhteiden löytyminen ei

enää toteudu. Tässä haastattelussa ystävyysuhteiden ylläpito luonnehdittiin edelleen helpoksi, mutta useimmissa muissa haastatteluissa myös tämän nähtiin vaikeutuvan eläkkeellä, koska työyhteisön kanssa ei oltu enää tekemisissä päivästä päivään. Näin ollen työntekijöille (ja joissakin haastatteluissa ”nuorille”) ei rakennu erityistä vastuuta ylläpitää sosiaalisia suhteita aktiivisesti, mutta eläkeläisille tällainen vastuu rakentuu.

Useimmiten vastuu olla sosiaalinen rakentuu itsestään selväksi, eikä sitä perustella mitenkään. Näytteessä 23 se sai vahvan moraalisen latauksen. Joissakin näytteissä sosiaalisuuden tarpeellisuutta perustellaan myös hyvinvoinnin näkökulmasta; sosiaalisen elämän ylläpito rakentuu päällekkäiseksi hyvinvoinnin ylläpidon kanssa, kuten näytteessä 25.

Näyte 25

H: Mm kyllä...öö no mites sitten niinku mimmonen rooli just tomloseen henkiseen hyvinvointiin ja liittävillä asioilla on sun elämässä niinku tällä hetkellä?

Lea (eläkeläinen): No oikeestaan nyten kun tässä olen totutellut tähän tähän eläkkeellä ((naurahtaa)) olemiseen ni sehän on kyllä ollu aikamoinen muutos sillä lailla että, että...kun mun henkisessä hyvinvoinnissa oli aika oleellista se että se oli työyhteisö ja oli niitä työkavereita ja kuulu johonkin porukkaan niin tota sitten kun jäi pois niin siinä oli vähän että nyt on ruvennu niinku tottuu siihen että on taas niinku tämmönen että ei nyt en ainakaan vielä toistaseks minnekään harrastuksen enkä semm- piiriin et ku olis joku porukka kun mulle on aina ollu se työyhteisö silleen tärkeä että mä oon kokenu sen että mä kuulun siihen, se on mun porukka silleen ni sitte se se on ollu ihan hyvä minun hyvinvoinnille että nyt huomaa sen sitten vasta jälkeenpäin miten tärkeä se oli silloin.

Näytteessä työelämän ja työyhteisön erääksi merkitykseksi rakentuvat sen tarjoamat sosiaaliset kytkökset, ja erityisesti niiden vaikutukset henkiseen terveyteen. Tässäkin

näytteessä sosiaalisten suhteiden aktiivinen ylläpito rakentuu nimenomaan eläkeläisten rooliksi; työntekijä voi löytää sosiaalisia suhteita työpaikalta, mutta eläkeläisen olisi syytä esimerkiksi hakeutua harrastuspiireihin löytääkseen sosiaalisia suhteita ja ylläpitääkseen henkistä terveyttään.

Eläkeläisten sosiaalisuuden vastuun neuvottelu aineistossa keskittyi vahvasti muutamiin haastatteluihin, mutta näissä haastatteluissa sosiaalisuuden vastuu nostettiin erityisen olennaiseen rooliin. Näytteessä 26 Rauha on puhunut tietystä vapaaehtoistyöstä pois jättäytymisestä.

Näyte 26

Rauha (eläkeläinen): Nii, ehkä se on sitten, sit mä oon antanu periks et ei tarvii niin kauheesti kaikkee.

H: Mm. Niin ei ei tarviikkaan että.

R: Nyt on niinkun nähty kaikenlaista ja tehty yhtä ja toista että nyt voi lukkee lehte ja kuunnella radioo kahtoo telkkarista hömppää ja asiaa ja nukkuu paljo ja tehdä hyvää ruokaa, niinkun tänä aamuna Miesystävän kanssa juteltiin että no niin tässähan nää meidän kuviot on. Että illalla kun könnähtää sänkyyn et ihanaa et pääsee nukkumaan, sänky, ruokapöytä ja vessa, siinähan

H: Niin. Siinä on, ihanaa.

R: Lähikauppa, ja Lidliin ajetaan sit välillä et ostetaan enempi ja näin

H: Kyllä, kyllä, se kuulostaa oikeen lepposalta ja mukavalta, joo.

R: ...Joo ja sitten tosiaan on tuota ystävättärien kanssa tavataan niinkun nyt eilen oli tässä öö yhet sisarukset miun luona käymässä illalla ja juotiin kahvit ja juteltiin ja, silleen. Ja alakerrassa asuu yks minun hyvä työkaveri, entinen, joka on mun hyvä ystävä niin tavataan sit aina ja. Et ei olla niinkun ihan sosiaalisessa umpiossa kumminkaan.

Tässä näytteessä rakentuu enimmäkseen huolenpitodiskurssin mukaisen eläkeläisen kategoria, joka toimii epäaktiivisuuden oikeuttajana. Eläkeläinen on jo ”nähtyt

kaikenlaista ja tehnyt yhtä ja toista”, jolloin hänen ei enää tarvitsekaan olla aktiivinen tai tehdä esimerkiksi vapaaehtoistyötä. Eläkeläisellä on oikeus elää ”leppoisasti ja mukavasti”.

Näytteen lopussa Rauha kuitenkin siirtyy puhumaan siitä, että hän edelleen ylläpitää sosiaalisia suhteitaan. ”Sosiaalisessa umpiossa” oleminen rakentuu sellaiseksi asiaksi, josta on tarpeen neuvotella pois, silloinkin kun muut epäaktiivisuuden osa-alueet nähdään oikeutetuiksi. Sosiaalisen elämän ylläpidon vastuu rakentuu näytteessä erittäin olennaiseksi eläkeläisen vastuuksi, ja sitä korostamalla Rauha erottaa itsensä epäaktiivisen, syrjäytyneen eläkeläisen kategoriasta.

Sosiaalisen elämän aktiivinen ylläpito vaikuttaisi olevan erittäin oleellinen aktiivisen eläkeläisen vastuu. Työntekijänkin oletetaan toki olevan sosiaalinen, mutta sosiaalisen elämän ylläpito ei heidän kohdallaan vaikuta rakentuvan aktiiviseksi toiminnaksi, vaan pikemminkin ”automaattiseksi”. Sosiaalisen elämän ylläpitoa voidaan perustella esimerkiksi yhteiskuntaan kuulumisella tai henkisen terveyden ylläpitämisellä, mutta useimmiten sosiaalisuuden tarpeellisuus nähdään itsestään selvänä, eikä se vaadi perustelua. Aktiivisuus rakentuu sosiaalisen elämän ylläpidon kohdalla yksilön henkilökohtaiseksi velvollisuudeksi jopa vielä vahvemmin kuin terveyden ylläpidon kohdalla: Terveyden ylläpidon velvollisuuden kontekstissa aineistossa esiintyi pääasiassa aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista puhetta, mutta myös melko paljon huolenpidodiskurssin mukaista puhetta. Sosiaalisen elämän ylläpidon kontekstissa lähes kaikki puhe oli aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista, eli eläkeläiselle rakentui lähes aina sosiaalisen elämän ylläpidon velvollisuus.

5.2.3 Velvollisuus osallistua

Vapaaehtoistyöstä ja siihen osallistumisen velvoittavuudesta on tehty suhteellisen tuoretta suomalaista tutkimusta. Vapaaehtoistyöhön osallistuminen näyttäytyi tässä aineistosta hyvin samankaltaisena kuin Haarnin (2010; 2009) tutkimuksessa (ks. Luku 2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä). Käsittelen silti lyhyesti sitä, miten

vapaaehtoistyöhön osallistuminen sekä abstraktimpi ”osallistuminen” rakentuu aktiivisten eläkeläisten velvollisuudeksi.

Kun aineistossa puhutaan vapaaehtoistoimintaan osallistumisesta eläkkeellä, sille ei yleensä nimetä mitään erityistä syytä, vaan se rakentuu itsestäänselvyydeksi. Toisinaan vapaaehtoistyön tekeminen saa myös selvästi moraalisen sävyn, kuten näytteessä 27, jossa hiljattain eläkkeelle jäänyt Lea pohtii vapaa-ajan paljoutta.

Näyte 27

Lea (eläkeläinen): Et kyllä tottakai kaikkeen liittyä sit älytön määrä vapaa-aikaa mikä on mutta vielä mä oon sen verran nuori eläkeläinen tässä hommassa että mä en oo itekään vielä löytäny sitä kaikkee mitä sieltä vois löytää ja mitä kaikkee...tapahtuu [...] kyllähän siellä on vaikka mitä mutta itte sitten kun tavallaan vähän vielä harjottelija-eläkeläinen niin ei taho löytää että mulle sano yks tuttava että ei saa sitten että ensin kannattaa vähä katella mut älä kattele kovin kauaa et sä et kohta lähe mihinkään niin se on kyllä totta että siinä voi tulla äkkiä se että rupee vähän liikaakin viihtyy kotona. [...] ja sit mä luen kauheesti noita eläkeläis ry:n nettisivuja ja kaikkee tämmösiä näin että mitä sieltä vois löytyä että paljon on vaihtoehtoja että kyllä mä oon sitä mieltä että nyt sitä on niin paljon sitä että kyllä sinne oikeesti pitää laittaa jotain lisää ettei jää vaan niinkun kotia ja kattele televisiota.

Näytteessä Lea perustelee vapaaehtoistoimintaan hakeutumista sillä, että eläkkeellä on ”älytön määrä vapaa-aikaa”. Joutenolo rakentuu negatiiviseksi: Lea kertoo ystävänsä ohjeistaneen häntä etsimään jotain tekemistä, ja että kiireettömänä hän saattaisi ”jäädä kotia kattelemaan televisiota”, joka rakentuu moraalisesti epäsuotavaksi; sellaiseksi, jota ”ei pitäisi” tehdä. Näytteessä aktiivinen eläkeläinen täyttää vapaa-aikansa tekemisellä, kun taas epäaktiivinen eläkeläinen jämähtää kotiin.

Kun aineistossa puhuttiin vapaaehtoistoiminnasta, sen mukanaan tuomaa kiirettä pidettiin yleensä edellisen näytteen mukaan tarpeellisena, muttei perusteltu mitenkään. Osa haastattelijoista argumentoi sitä, minkä takia vapaaehtoistointaan tulisi osallistua, kuten näytteessä 28, jossa Ada on juuri puhunut pitkään omasta osallistumisestaan vapaaehtoistointaan.

Näyte 28

Ada (eläkeläinen): ja sitten se et ihmisillä kyllä pitäis olla jotain tavoitteita et, et, toi on must kauheen hyvä et mulla on toi kirja ja kirjojen kirjottaminen, se on jonkunlainen tavote... [...] tossa mielessä se on ihmiselle terveellistä.

H: Kyllä varmasti, varmasti asia on niin, että ihmisellä pitää olla jotain tekemistä ja päämääriä.

A: Niin, mutta aina parempi jos se tekeminen on hyväksi muille tai maapallolle eikä vain yleisesti itselle.

H: Niin sitä parempi. [...]

A: Et ihmeellistä et on semmosia ihmisiä... siis mulla on sisko joka ei oo löytäny itelle sellasia asioita, se on musta kauheen kurjaa, mä oon yrittäny saada sille jotakin tuoda tota, mä en tiiä miks, miten voi olla se on kuitenkin mun sisko et miten sillä voi olla niin erilainen suhtautuminen sitten että, et se ei, ei oo sitä halunnu esimerkiks lähtee opiskelemaan, jonka tota... sit kun mä oon tota esimerkiks että maahanmuuttajille suomenkieltä ni ei, ei se vaan mene... se on, hyvä tyyppi kuitenkin, et ei se oo mitenkään itsekeskeinen tyyppi, mutta kuitenkin... se on kait vaan ujompi sitten, et se ei uskalla.

Näytteessä rakentuu aktiivisen ja epäaktiivisen eläkeläisen kategoriat. Haastateltava Ada rakentuu aktiiviseksi eläkeläiseksi, sillä hän osallistuu monenlaiseen toimintaan. Näytteessä ulkopuolisuutta vapaaehtoistoiminnasta maalataan negatiivisesti lausein ”ihmeellistä et on semmosia ihmisiä” ja ”se on musta kauheen kurjaa”. Määrittämällä

oman kategoriaryhmänsä vastaparin negatiivisesti, haastateltavan oma identiteetti aktiivisena, osallistuvana eläkeläisenä määrittyi positiivisemmaksi.

Ada kuvailee siskoaan, joka ei ole mukana vapaaehtoistoiminnassa, ja neuvottelee hänet pois epäaktiivisen eläkeläisen kategoriasta mainitsemalla, että sisko ”on hyvä tyyppi kuitenkin” eikä ”mitenkään itsekeskeinen tyyppi”, vaan ainoastaan ”ujo”. Ujous toimii selittävänä kategoriana vapaaehtoistyöstä pois jättäytymiselle. Tämä neuvottelu toisaalta rakentaa epäaktiivisen eläkeläisen kategorialla, sillä tyyppillinen vapaaehtoistyöhön osallistumaton eläkeläinen rakentuu vastakkaisesti itsekeskeiseksi.

Lisäksi vapaaehtoistyöhön osallistumista ja muuta aktiivisuutta luonnehditaan näytteessä terveyden ylläpidon keinona. Sekä haastattelija että haastateltava esittävät, että ihmisellä ”pitää” olla tavoitteita, tekemistä ja päämääriä, jotta heidän terveytensä pysyisi kunnossa. Aktiivisuus rakentuu moraalisesti suotavaksi paitsi siksi, että se on epäitsekkästä, myös siksi, että se nähdään terveyden ylläpidon oleellisena keinona.

Aineistossa esiintyy kuitenkin myös huolenpitodiskurssin mukaista puhetta osallistumisen velvollisuudesta, jossa osallistuminen ei rakennu eläkeläisen kategoriaan kuuluvaksi velvollisuudeksi, kuten edellisessä alaluvussa jo käsitellyssä näytteessä 26. Tämän suuntaisen puhe oli kuitenkin selvästi harvinaisempaa kuin aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukainen puhe. Osallistuminen rakentui lähes kaikessa sitä koskevassa puheessa eläkeläisen velvollisuudeksi.

5.2.4 Velvollisuus kuluttaa ja matkustella

Aiemmassa aktiivisten eläkeläisten kategoriaan sekä aktiiviseen ikääntymiseen liittyvässä tutkimuksessa kuluttajuus on tunnustettu erääksi eläkeläisten keskeiseksi rooliksi (McHugh, 2000; Rudman, 2006; Kiuru, 2022; Lumme-Sandt, 2011). Tämän tutkielman aineistossa kuluttajuus on läsnä melko vähän: Eläkeläisistä viisi puhuu kuluttajuuteen liittyvästä tematiikasta, ja ainoastaan kaksi muista haastateltavista yhdistää kuluttajuuden eläkeläisyyteen. Useimmiten kuluttamisesta puhuminen liittyi

yksinomaan matkusteluun, jota luonnehdin aiempien tutkimusten mukaisesti erääksi kuluttamisen osa-alueeksi.

Näytteessä 29 Juhani pohtii eläkeläisten marginalisoitunutta asemaa haastattelijan kanssa keskustellen.

Näyte 29

H: Jännä nähdä kyllä mitä sit tulevaisuus tuo tullessaan että kehittykö se miten. Vaikka se arvostus just eläkeläisiä kohtaan että lähtiskö se vähän, parempaan suuntaan.

Juhani (eläkeläinen): Niin ja sitten se on... kun sitten tähän minä olen tässä se kuluttaja niin, kylmä totuushan on se että markkinointia suunnitellaan enempi sinun ikäisille, kun minun ikäisille. Vaikka, meillä saattaa olla erilainen summa käytettävissä rahaa.

Eläkeläisten huonosta asemasta toimii Juhaniin puheenvuorossa esimerkkinä se, ettei eläkeläikäisille markkinoida yhtä paljon kuin nuoremmille; eläkeläisiä ei oteta vakavasti kuluttajina. Tässä näytteessä kuluttajuus rakentuu yhteiskuntaan kuulumisen määreeksi, joka on kuitenkin epäsoviva eläkeläisen kategorian kanssa.

Näytteessä ikääntyneiden poissulkeminen kuluttajan roolista rakentuu yhteiskunnalliseksi ongelmaksi; Juhani kuvailee sitä "kylmänä totuutena", vahvasti negatiivisena asiana. Juhaniin puheenvuoron mukaisesti eläkeläisten inkluusio kuluttajan rooliin olisi askel kohti eläkeläisten parempaa yhteiskunnallista asemaa.

Kuluttajuuden vastuu ei tässä katkelmassa rakennu osaksi eläkeläisen tai eläkeikäisen kategoriaan, vaan pikemminkin työikäisen kategoriaan. Toisaalta eläkeläisen kuluttajuus rakentuu hyveelliseksi, sillä se olisi todiste eläkeläisten aseman paranemisesta; kenties siitä, että eläkeläisetkin nähdään tarpeeksi varakkaina osallistumaan kuluttajayhteiskuntaan: "meillä saattaa olla erilainen summa käytettävissä rahaa".

Matkustelu sen sijaan rakentuu aineistossa erääksi eläkeläisten tyypilliseksi ominaisuudeksi, eläkeläisten sekä toisinaan myös muiden haastateltavien puheessa. Muiden kuin eläkeläisten haastatteluissa eläkeikä nähtiin sellaisena aikana, jolloin olisi aikaa matkustaa. Eläkeläisten haastatteluissa kuitenkin pyritään ennemminkin selittämään sitä, miksei matkustelu kuitenkaan ole osana elämää.

Näytteessä 30 Rauhalta on kysytty, onko jokin hänen elämänsä osa-alue jäänyt pois.

Näyte 30

Rauha (eläkeläinen): Mie oon ollu aikasemmin aina valmiina lähtemään vaikka minne risteilylle ja matkoille. Nyt multa on hävinny varsinkaan mihinkään pitemmälle matkalle niin multa on hävinny kokonaan. Mullei oo sitä viettä enää ollenkaan että. ... Jotkut on intohimosia reissaajia mutta mie en oo enää ollenkaan. ... Se on vähä semmosta että sit se rehjaaminen ja matkustaminen vaikka toisaalta sitten kun lähtee niin se on kiva kun ei oo enää täällä eikä oo vielä siellä niin se on kyllä, toisaalta siinä on se oma hohtosa mutta yhä vähemmän ja vähemmän viittii. Laiskuus iskeny että ei oo pakko lähtee. ... Pikku reissuja kyllä joo junalla. [...]

H: Että matkustelu tavallaan on jääny mutta tavallaan on kuitenkin vielä läsnä elämässä.

R: Niin juu juu. Mien oon kuuskytluvulla jo alottanu ulkomaanmatkailut niin mie oon kerinny käyä että ei silleen harmita etteä pitäs lähtee jonnekin. Tullee vähän mieleen että miks mun pitäs lähtee.

Rauha selittää syitä sille, miksei nykyään enää matkustele yhtä paljon. Tarpeen neuvotella sitä vastaan, että miksi matkalle "pitäis lähtee" voisi tulkita selonteoksi. Tällaisen tulkinnan valossa matkustelu rakentuu normatiiviseksi toiminnaksi, josta pois jättäytyminen tuottaa selontekovelvollisuuden.

Ulkomaanmatkailun vähentämistä selitetään näytteessä sillä, että "laiskuus on iskenyt". Näin ollen matkailu rakentuu osaksi aktiivisen eläkeläisen kategoriaan, kun taas matkustelusta pois jättäytyminen liittyy epäaktiivisen eläkeläisen kategoriaan, johon laiskuus määreenä liitetään.

Toisena selityksenä matkailun vähentämiselle toimii se, että Rauha kertoo käyneensä matkustelemassa jo aiemmin. Samaan tapaan kuin työelämästä poistumisen kohdalla, selityksenä toimii se, että on suorittanut matkailun jo aiemmin. Tässä tapauksessa matkailu muodostuu joko kokemattomamman eläkeläisen tai työkäisen kategoriaan kuuluvaksi; matkustella ei tarvitse, jos on sen jo aiemmin suorittanut, ja vastakkaisesti matkailla pitää silloin, jos ei ole vielä "kerinny käyä".

Muissa haastatteluissa matkailematta olemista selitetään muun muassa taloudellisten ja terveydellisten resurssien puutteella, vanhuudella sekä omiin tapoihinsa juuttuneisuudella. Kaikki nämä ovat aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa epäaktiivisen eläkeläisen määreitä. Toisaalta eläkeläisyyden määrittyessä homogeeniseksi kategoriaksi ne ovat eläkeläisen määreitä. Näin ollen väittäisin matkustelun rakentuvan joko työntekijöille tai aktiivisille eläkeläisille sopivaksi toiminnaksi. Työntekijät puhuvat eläkkeellä matkustelusta varsin vähän eikä heidän puheessaan ole nähtävillä tällaisia yhteyksiä.

Kaiken kaikkiaan kuluttamisesta ja matkustelusta puhuttiin haastatteluissa kuitenkin melko neutraaliin sävyyn. Vaikka matkustelu rakentuikin normatiiviseksi, yksikään haastateltava ei esimerkiksi suoraan paheksunut muiden ihmisten matkustelemattomuutta, toisin kuin fyysisen kunnon ylläpitämisen, sosiaalisen elämän ylläpidon tai osallistumisen velvollisuuksien kohdalla. Tulkitsisin, että kenties kuluttaminen ja matkustelu ovat joko työkäisen tai aktiivisen eläkeläisen luonnollisia ominaisuuksia tai toimintatapoja, mutta eivät niinkään velvollisuuksia. Ainakaan tämän aineiston perusteella kuluttajuuden tulkitseminen velvollisuudeksi ei siis ole perusteltua.

5.3 Yhteenveto diskursseista

Taulukko 4: Yhteenveto kolmesta aineistossa rakentuvasta diskurssista. Ei koostu suorista lainauksista, vaan tiivistetyistä tavoista puhua eläkeläisyydestä.

	Työntekijöiden puhe	Eläkeläisten puhe
<i>Huolenpitodiskurssi</i>	"eläkeläisistä on pidettävä huolta" "kunhan jaksaa eläkkeelle asti, niin sitten voi levätä"	"nyt kun on eläkkeellä, saa olla jouten"
<i>Taakkadiskurssi</i>	"en haluaisi olla eläkkeellä" "eläkkeelle hinkujat ovat laiskoja"	"on hirveää sanoa olevansa eläkeläinen"
<i>Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssi</i>	"pidän itseni aktiivisena, jotta olen eläkkeelläkin toimintakykyinen"	"olen osana yhteiskuntaa niin kuin työntekijätkin" "olen pysynyt kunnossa olemalla aktiivinen"

6 Pohdinta

Tarkastelin tässä tutkielmassa sitä, miten eläkeläiset ja työntekijät neuvottelevat identiteettiään suhteessa eläkeläisyyteen ja aktiivisen ikääntymisen diskurssiin elämäkerrallisessa haastattelupuheessa. Perehdyin siihen, millaiseksi eläkeläisen kategoria rakentuu, ja millaisia aktiivisuuden määreitä eläkeläisiin liitetään eri konteksteissa. Kiinnitin lisäksi huomiota eroavaisuuksiin työelämässä ja eläkkeellä olevien haastateltavien puheessa.

Identiteetin neuvottelu suhteessa eläkeläisen kategoriaan oli aineistossa moninaista. Eläkeläisen kategoria rakentuu aineistossa kolmen tunnistettavan diskurssin mukaisesti, joissa eläkeläisiin liitettävät kategoriamääreet ovat erilaisia. Huolenpito- ja taakkadiskursseissa eläkeläiset rakentuvat työntekijän kategorian vastapariksi. Eläkeläisten kategorialle rakentuu tällöin työntekijälle päinvastaisia kategoriamääreitä: Eläkeläiset maalataan työelämän ulkopuolisiksi, yhteiskuntaan kuulumattomiksi, yksinäisiksi, vanhoiksi ja heikentyneen toimintakyvyn omaaviksi. Diskurssit erottaa toisistaan se, määrittykö eläkeläisten joutilaisuus epämoraaliseksi. Huolenpitodiskurssissa eläkeläisyys rakentuu pitkän työuran myötä ansaitun joutilaisuuden ajaksi. Taakkadiskurssissa puolestaan eläkeläiset määritetään laiskoiksi, työelämää pakoileviksi henkilöiksi.

Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisen kategoria jakautuu kahteen alakategoriaan. Tässä diskurssissa aktiivisiin eläkeläisiin liitetään niitä määreitä, jotka toisissa diskursseissa rakentuvat osaksi työntekijän kategoriaa. Positiivisemmaksi rakentuvaan aktiivisen eläkeläisen kategoriaan kuuluminen ei kuitenkaan määrity työelämän osallisuuden mukaan, kuten muissa diskursseissa, vaan määrittäväksi tekijäksi rakentuu henkilön näennäinen aktiivisuus. Palkallisen työn tai vapaaehtoistyön tekeminen rakentuu aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa paitsi eläkeläisille mahdolliseksi, myös moraalisesti suotavaksi toiminnaksi. Lisäksi aktiivisilta eläkeläisiltä edellytetään aktiivisuutta terveytensä ja sosiaalisten suhteidensa ylläpitämisessä. Epäaktiivisuus terveyden ylläpidon, sosiaalisen elämän ja yhteiskuntaan osallistumisen

osa-alueilla tulkitaan tämän diskurssin puitteissa epämoraaliseksi. Kuluttajuuden ja kognitiivisen terveyden ylläpidon konteksteissa ei tässä aineistossa edellytetty aktiivisuutta.

Työntekijöiksi ja eläkeläiseksi identifioituvien haastattelupuheessa on selkeitä eroavaisuuksia siinä, miten ja kuinka paljon kolmea diskurssia käytetään identiteetin neuvottelun välineinä. Sekä eläkeläisten että työntekijöiden haastatteluissa esiintyy runsaasti huolenpitodiskurssin mukaista puhetta. Työntekijöiden haastatteluissa kyseistä puhetta esiintyy lähinnä puhuttaessa omasta tulevasta eläköitymisestä tai muista huolenpitoa tarvitsevista eläkeläisistä. Eläkeläiset puolestaan käyttävät huolenpitodiskurssin mukaista eläkeläisen kategoriaan oikeuttamaan epäaktiivisuutensa, heikentyneen toimintakykynsä sekä muut kategoriaan kuuluvat määreet, jotka olisivat työntekijän kohdalla moraalisen järjestyksen vastaisia. Eläkeläishaastateltavat argumentoivat, ettei heidän enää tarvitse olla aktiivisesti mukana toiminnassa, koska ovat jo ”nähtäneet elämää”, ja toimintakyvyn heikkeneminen voidaan tulkita iäkkyydestä ja pitkästä työelämästä johtuviksi. Huolenpitodiskurssin mukaista puhetta käytetään aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia vastaan neuvotellessa, ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssia käytetään toisaalta huolenpito- ja taakkadiskurssia vastaan neuvotellessa.

Taakkadiskurssin mukaista puhetta oli eläkeläisten haastatteluissa erittäin vähän, mikä lienee ymmärrettävää, sillä taakkadiskurssi maalaa eläkeläisen kategoriaan kuulumisen itsessään epämoraaliseksi. Työntekijöiden haastatteluissa taakkadiskurssin mukainen puhe oli yleisempää. Työntekijät neuvottelevat taakkadiskurssissa identiteettiään positiivisemmaksi vertaamalla eläkeläisen kategoriaan ja siten korostamalla omaa verrattaen aktiivista olemustaan työntekijänä. Heti eläkeiän saavuttamisen jälkeen eläkkeelle jääminen tuottaa selitysvuorollisuuden, ja ”eläkkeelle hinkumisesta” puhutaan todisteena siitä, ettei ole omistautunut työlleen; tämä puolestaan mielletään negatiivisena. Osa haastateltavista jopa argumentoi, ettei eläkkeelle pitäisi jäädä ollenkaan.

Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukainen puhe oli puolestaan erityisen yleistä eläkeläisten haastatteluissa, vaikkakin sitä esiintyi myös työntekijöiden haastattelujen yhteydessä. Eläkeläishaastateltavat neuvottelevat identiteettiään liittämällä itsensä aktiivisen eläkeläisen kategoriaan, ja määrittämällä vastakkaisen epäaktiivisen eläkeläisen kategorian negatiivisesti, jolloin aktiivisen eläkeläisen kategoria muodostuu positiivisemmaksi. Työntekijähaastateltavat puolestaan käyttivät tätä diskurssia rakentaessaan identiteettiään tulevaisuuden (aktiivisena) eläkeläisenä; toisin kuin taakkadiskurssissa, eläköityminen rakentuu oikeutetuksi, kunhan eläkkeellä pysytään työntekijän kaltaisena.

Taakkadiskurssissa ja aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa aktiivisuus näyttäytyy pääasiallisena moraalisuuden mittarina. Aktiivinen toiminta, joskus jopa itse työnteko nähdään hyveellisenä riippumatta iästä tai siitä, onko kyseessä eläkeläinen vai työntekijä. Tietyt aktiivisuuden osa-alueet, kuten fyysisen terveyden ylläpitäminen, rakentuvat itse asiassa olennaisemmiksi eläkeläisen kuin työntekijän kohdalla. Joissakin työntekijöiden haastatteluissa jopa eläkeläisyys itsessään rakentuu moraalisen järjestyksen murtumaksi. Alentunut toimintakyky saattaa oikeuttaa epäaktiivisuuden, mutta toisaalta toimintakyvyn puutteet rakentuvat henkilön omaksi vastuualueeksi, sillä niihin nähdään olevan mahdollisuuksia vaikuttaa itse. Huolenpitodiskurssiin ei liity tällaista eläkeläisten vastuullistamista, mutta toisaalta eläkeläiset rakentuvat edelleen alempiarvoisiksi työntekijän kategoriaan nähden. Lisäksi eläkeläisen kategoriaan kuuluminen ei huolenpitodiskurssissakaan rakennu kenen tahansa itsestään selväksi oikeudeksi, vaan eläkeläiseltä edellytetään yleensä pitkää työuraa, heikentyntä toimintakykyä ja iäkkyyttä. Työntekijällä tai esimerkiksi työikäisellä sairaseläkeläisellä ole samanlaista itsestään selvää oikeutta joutilaisuuteen; puhe eläkeläisyydestä keskittyy vanhuuseläkkeeseen, joka näyttäytyy työkyvyttömyyseläkettä normatiivisempänä ja hyväksyttävämpänä eläkkeenä.

Yksilötason identiteettikategorioiden neuvottelussa kolmea diskurssia käytetään joustavasti siten, että haastateltavalle muodostuu loppujen lopuksi aktiivisuuden vaateen mukaisesti positiivinen identiteetti: Eläkeläishaastateltavat käyttävät

huolenpitodiskurssin mukaista puhetta iäkkyuden automaattisesti mukanaan tuomasta toimintakyvyn heikkenemisestä oikeuttaakseen joutilaisuuttaan ja sairauksiaan, mutta selittävät hyvää terveyttään omasta aktiivisuudestaan johtuvaksi, aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaisesti. Samalla oman aktiivisuuden korostaminen suhteessa muihin eläkeläisiin kuitenkin rakentaa aktiivisuuden ja toimintakyvyn vaadetta.

Tulokset ovat pääosin yhdenmukaisia aiemman eläkeläisen kategorian rakentumiseen liittyvän tutkimuksen kanssa. Yksilötasolla eläkeläisen kategorian rakentumista tarkastelevista tutkimuksista tulokseni eroavat pääasiassa siten, että erittelen useamman diskurssin mukaista puhetta eläkeläisyydestä. Esimerkiksi Kojolan ja Moenin (2019) tutkimuksessa eläkeläisistä puhuttiin laiskoina työn vieroksujina, mikä on yhdenmukaista tunnistamani taakkadiskurssin kanssa. Haarnin (2009; 2010) tutkimuksessa eläkeläiset korostivat vapaaehtoistyön ja aktiivisuuden tärkeyttä, kuten tunnistamassani aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa. Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssin mukaista oli myös työn tekeminen eläkkeellä, joka näyttäytyi mahdollisena myös Silverin (2016) tutkimuksen eläkeläisille. Nikanderin (1995) tutkimuksessa iäkkyys rakentui eläkeläisten puheessa päteväksi syyksi jättäytyä pois toiminnasta, kuten tunnistamassani huolenpitodiskurssissa. Kuten Kojolan ja Moenin (2019) ja Silverin (2016) tutkimuksissa, aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläisyyden ja työntekijyyden raja oli häilyvä: Eläkeläiset rakentuivat työntekijöiden kaltaisiksi, jolloin myös itse työelämästä päästettiin irti vähitellen, jos ollenkaan. Merkittävin eroavaisuus aiemman tutkimuksen ja tämän tutkielman tulosten välillä oli kenties se, että havaitsin aineistostani hyvinkin moninaisia tapoja rakentaa eläkeläisen kategoriaa, ja pääsin siten tarkastelemaan, miten niitä käytetään suhteessa toisiinsa.

Aiemman tutkimuksen ja minun tutkielmani tuloksissa oli muitakin eroavaisuuksia: Toisin kuin Kojolan ja Moenin (2019) tutkimuksessa, työntekoa eläkkeellä ei tarkastelemassani aineistossa perusteltu koskaan toimeentulolla, vaan esimerkiksi eläköitymisen kriisin lievittäjänä tai yksinkertaisesti harrastusmaisena, mukavana toimintana. Tämä selittyy yhdysvaltalaisen ja suomalaisen yhteiskuntakontekstin

eroavaisuuksilla, joita käsittelemme aiemmin (ks. Luku 2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä). Toinen merkittävä eroavaisuus aiempaan tutkimukseen on se, että kuluttajuus ei vaikuttanut tässä aineistossa kuuluvan eläkeläisen velvollisuuksiin (ks. McHugh, 2000; Rudman, 2006; Lumme-Sandt, 2011; Kiuru, 2022). Kuluttajuuden ja matkustelemisen velvollisuuden poissaolo voisi selittyä toisaalta sillä, että aineisto on kerätty koronaviruspandemian aikana, sekä sillä, että haastattelut keskittyivät ensisijaisesti työelämään.

Puhe aktiivisista ja epäaktiivisista eläkeläisistä on pääosin yhtenevää gerontologisen tutkimustiedon kanssa: Yleinen aktiivisuus, sosiaalisuus, osallistuminen ja oman terveyden edistäminen rakentuvat haastatteluissa sellaisiksi tekijöiksi, joiden oletetaan ylläpitävän toimintakykyä ikään nähden (ks. esim. Lumme-Sandt ym., 2020; Rahkonen, Lahelma & Lallukka, 2022a; 2022b). Toisaalta muita biologiseen vanhenemiseen liittyviä tekijöitä, kuten vaikkapa perimää, sukupuolta ja yhteiskuntaluokkaa, ei mainita lähes ollenkaan, ja esimerkiksi sairastuminen määritetään sattumanvaraiseksi lähinnä silloin, jos se tapahtuu itselle tai omalle läheiselle. Aineistossa ei myöskään esiinny puhetta siitä, että yhteiskunnan tulisi tukea eläkeläisten aktiivisuutta, vaikka tällainen puhe on yleistä esimerkiksi eläkeläisiä käsittelevässä sanomalehtimediassa (Kiuru, 2022).

Aktiivisen ikääntymisen teorian monista implikaatioista aineistossa esiintyy ainoastaan yksilön vastuun korostaminen. Sitä käytetään yksilötasolla rakentamaan haastateltavan ylivertaisuutta suhteessa heihin, joiden tulkitaan olevan samanikäisinä huonommassa kunnossa. Haastattelupuheessa tällaisen puheen rooli on neuvotella omaa identiteettiä paremmaksi, mutta samalla se stigmatizoi vanhenemistä ennestään, kuten aiemmassa kriittisessä gerontologian tutkimuksessa on arveltu (esim. Calasanti & Katz, 2015; Rudman, 2006; Biggs ym. 2006).

Eläkeläiset näyttävät rakentuvan haastattelupuheessa marginaaliseksi ryhmäksi: Työntekijöiden haastatteluissa työntekijöitä luonnehditaan ”normaaleina” verrattuna eläkeläisiin, ja taakkadiskurssissa eläkeläisistä puhutaan työntekijöitä huonompina laiskottelijoina. Eläkeläiset itse neuvottelevat identiteettiään lähes poikkeuksetta suhteessa työntekijän kategoriaan. Aineistossa ei esiintynyt koskaan puhetta

eläkeläisten paremmuudesta verrattuna työntekijöihin, vaan eläkeläisten paras mahdollisuus saavuttaa positiivinen identiteetti vaikuttaa olevan samankaltaisuus työntekijän kategorian kanssa. Jopa palkallisen työn tekeminen eläkkeellä rakentuu hyveelliseksi.

Aktiivisen eläkeläisyyden diskurssissa eläkeläiset neuvottelivat marginalisoitunutta asemaansa paremmaksi vertaamalla itseään sellaisiin eläkeläisiin, joiden tulkitaan olevan aktiivisuuden ja toimintakyvyn vaateen näkökulmasta vielä heikommassa asemassa kuin he itse. Aktiivisuutta ylistävä ja toimintakyvyn puutteita tuomitseva moraalinen järjestys on ilmeisesti niin hegemonisessa asemassa, että identiteettiä neuvotellaan vääjäämättä kyseisen moraalisen järjestyksen ehdoin. Tällöin haastateltavat osallistuvat rakentamaan samaa moraalista järjestystä, joka alun perin asettaa heidät marginalisoituneeseen asemaan, sen sijaan että näitä rakenteita kyseenalaistettaisiin.

Uskon, että tutkimustulokset eläkeläisen identiteettikategorioiden neuvottelusta saattavat joiltain osin olla siirrettävissä myös muiden marginaalisten ryhmien tarkasteluun. Esimerkiksi edellä mainittu ilmiö, jossa marginalisoidun ryhmän jäsenet osallistuvat rakentamaan ryhmän marginalisaatiota neuvotellakseen omaa identiteettiään paremmaksi saattaisi olla sellainen, jonka näkökulmasta olisi mielenkiintoista tarkastella myös muiden marginalisoitujen ryhmien jäsenten identiteetin neuvottelua. Tarkemmat havainnot toimintakyvyn normatiivisuudesta voisivat olla siirrettävissä esimerkiksi vammaisuuden ja ableismin tutkimukseen.

On tärkeää ottaa huomioon, etten voi tämän tutkimuksen perusteella ottaa kantaa siihen, onko eläkeläisyyden rakentuminen yksilötason identiteettien neuvottelussa muuttunut, sillä kyseessä ei ole pitkittäistutkimus. Oletukseni tällaisesta muutoksesta perustuu ennemminkin aiemmin käsitellyyn tutkimukseen kehityskuluista gerontologian tieteenalalla, Suomen terveydenhuoltojärjestelmässä sekä poliittisissa teksteissä, sekä aiemmassa tutkimuksessa tehtyihin päätelmiin (ks. Luku 1 Johdanto; Luku 2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä). Olisi mielenkiintoista tutkia, miten

eläkeläisyys rakentuu paljon vanhemmassa aineistossa ja verrata sitä uudempaan aineistoon.

Tulokset eivät myöskään kerro siitä, että haastateltavat työntekijät ja eläkeläiset olisivat ageistisia tai ableistisia (ks. Luku 1 Johdanto; Langmann & Weßel, 2023). Toisin kuin kognitiivisen psykologian mukainen tutkimus, sosiaalisen konstruktionismin mukainen tutkimus ei keskity tutkimusjoukon sisäisiin ominaisuuksiin. Kognitiivisen psykologian mukaisia päätelmiä tällaisista ominaisuuksista olisi syytä välttää. Pikemminkin tulokset kertovat siitä, miten työntekijän ja eläkeläisen kategorioita hyödynnetään osana sosiaalista, kielellistä toimintaa. (ks. Luku 2.1 Diskurssianalyysi.)

Lisäksi tulokset ovat kontekstisidonnaisia: Vaikka niiden ajatellaan kuvastavan aineistoa laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä, diskurssi- ja kategoria-analyysin mukainen tulkinta perustuu vahvasti tutkijan ja aineiston väliseen keskusteluun. Tämä ei tarkoita, että tutkimustulokset olisivat ”tuulesta temmattuja”, vaan ne pikemminkin edustavat yhdestä näkökulmasta kerättyjä yhden tutkijan tulkintoja. Jonkin muun kuin aktiivisen ikääntymisen diskurssin näkökulmasta tarkastelu olisi voinut tuottaa erilaisia tulkintoja, ja samoin eri tutkija olisi voinut löytää erilaisia näkökulmia. Aineisto on tällä tavalla monitulkintainen, vaikka olen pyrkinyt perustelemaan omat tulkintani valitsemastani näkökulmasta. Diskurssi- ja kategoria-analyysi eivät salli määrälliselle tutkimukselle oletettavaa ”objektiivisuutta”, mutta toisaalta ne pääsevät käsiksi ilmiöihin, joita määrällisellä tutkimuksella ei voitaisi saavuttaa. (ks. Luku 2.1 Diskurssianalyysi; luku 2.5 Aiempi tutkimus eläkeläisyydestä; Siltaoja & Sorsa, 2020.) Tämän tutkielman näkökulmasta olennaisen kontekstin muodostaa haastattelurunko, jossa keskitytään erityisesti työelämään. Vaikuttaa mielestäni luonnolliselta, että tällainen tilannekonteksti rohkaisisi haastateltavia puhumaan eläkeläisistä nimenomaan työelämän näkökulmasta ja työntekijän vastaparina. Toisenlaisessa aineistossa käytettävät kategoriat ja niiden rakentuminen olisivat voineet olla erilaisia. Toisaalta tällainen konteksti saattoi erityisesti tuoda eläkeläisyyden teeman näkyviin kohtuullisen erillisenä esimerkiksi päällekkäisestä ikääntymisen teemasta, jolloin eläkeläisyyttä itseään oli ylipäättään mahdollista tarkastella.

Aktiivisuuden ja osallistumisen arvostaminen toimii todennäköisesti motivaattorina osallistua vapaaehtoiseen tutkimukseen. Näin ollen haastatteluaineisto ei tavoita henkilöitä, jotka eivät osallistu tutkimuksiin. Näiltä osin tutkimuksen aineistoa varjostavat samanlaiset ongelmat, kuin esimerkiksi Haarnin (2009; 2010) tutkimuksessa; ”epäaktiivinen eläkeläinen” ilmenee aineistossa kategoriana, mutta tutkimus ei tavoita niitä eläkeläisiä, joita ei kiinnosta osallistua. Olisi mielenkiintoista tutkia sitä, miten eläkeläisen kategoria ja aktiivisen ikääntymisen diskurssi rakentuvat tällaisten eläkeläisten puheessa, mutta sopivan aineiston keräämiseen liittyisi käytännöllisiä ja kenties eettisiä pulmia.

Pitkittäistutkimuksen ja muiden kuin vapaaehtoistoimintaan osallistuvien eläkeläisten tutkimisen lisäksi mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe voisi olla laajempi tutkimus siitä, miten työntekijät puhuvat eläkeläisyydestä. Puhe eläkeläisyydestä painottui käyttämässäni aineistossa eläkeläisten itsensä haastatteluihin, sillä haastattelurunkoon ei kuulunut kysyä työntekijöiltä suoraan eläkeläisistä tai heidän eläköitymissuunnitelmistaan. Tämän tyyppisessä tutkimuksessa saatettaisiin tuoda esiin myös esimerkiksi eroavaisuuksia siinä, miten eläkeläisyydestä puhutaan eri ammattikuntien välillä: Puhe muista eläkeläisistä kuin haastateltavasta itsestään tuli aineistossa esille lähinnä erilaisten hoiva-alojen ammattilaisten puheessa asiakaskunnastaan. En voinut tämän tutkielman puitteissa myöskään perehtyä tarkemmin kuvaamaan ilmiöön, jossa apuvälineiden käyttämiseen vaikutti liittyvän stigmaa (ks. Luku 5.2.1 Velvollisuus terveyden ylläpidosta). Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta on mahdotonta tarkastella, kieltäytyvätkö haastateltavat todella käyttämästä apuvälineitä, jotteivat vaikuttaisi vanhoilta tai sairailta. Kyseinen aihe saattaisi mielestäni hyötyä myös määrällisestä tutkimuksesta.

Eläkeläisten identiteettineuvottelua olisi jatkossa tärkeää tutkia myös intersektionaalisesta näkökulmasta. En eritellyt tässä tutkielmassa eläkeläisten identiteettineuvottelua esimerkiksi iän, sukupuolen tai yhteiskuntaluokan perusteella. En myöskään perehtynyt siihen, erosiiko sairaseläkkeelle jääneiden eläkeläisten

identiteettien neuvottelu eläkeiässä eläköityneiden neuvottelusta. Nämäkin näkökulmat olisivat mielenkiintoisia jatkotutkimusaiheita.

Lopuksi haluaisin kuitenkin mainita vielä kertaalleen, että eläkeläisyyden rakentumisesta eläkeläisten omassa puheessa on tehty vain vähän tutkimusta, eteenkin Suomessa. Eläkeläisiä tarkastellaan herkästi joko apua tarvitsevana massana tai aktivointitoimenpiteiden kohteena. Myös aktiivisen ikääntymisen diskurssiin liittyvä aiempi tutkimus keskittyy usein eläkeläisille suunnattuun mediaan sekä puheeseen eläkeläisistä poliittisissa konteksteissa, eikä niinkään siihen, miten eläkeläisten kategoria rakentuu yksilötasolla, eläkeläisten itsensä puheessa. Mielestäni tarkasteltaessa mitä tahansa marginalisoitunutta ryhmää on tärkeää, että tarkastellaan myös ryhmän jäsenten puhetta itsestään, eikä ainoastaan sitä, millaisena ryhmä näyttäytyy muiden puheessa. Kuten toivon tulosteni osoittavan, puhe kategoriasta on laadultaan hyvin erilaista riippuen siitä, identifioituuko puhuja itse siihen kuuluvaksi.

Lähteet

Aaltio, P. & Puusa, A. (2020). Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Puusa, A., Juuti, P., & Aaltio, I. Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät (s. 177–188). Gaudeamus Helsinki University Press.

Aerschot, L., Anttonen, A., Häikiö, L. (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen: vanushoivapolitiikan uusi suunta. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(3), 239–250.

Ainsworth, S., & Hardy, C. (2008). The Enterprising Self: An Unsuitable Job for an Older Worker. *Organization*, 15(3), 389–405. <https://doi.org/10.1177/1350508408088536>

Anttonen, A. & Häikiö, L. (2011). From social citizenship to active citizenship? Tensions between policies and practices in Finnish elderly care. Teoksessa O. C. Schultheiss & J. C. Brunstein (toim.), *Participation, Responsibility and Choice: Summoning the Active Citizen in Western European Welfare States* (s. 67–87). Amsterdam University Press.

Arza, C. & Johnson, P., (2006). The Development of Public Pensions from 1889 to the 1990s. Teoksessa Clark, Gordon L., Alicia H. Munnell, and J. Michael Orszag (toim.), *The Oxford Handbook of Pensions and Retirement Income*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199272464.003.0004>

Biggs, S., Phillipson, C., Leach, R. & Money, A. (2006). The age-shift: Observations on social policy, ageism and the dynamics of the adult lifecourse. *Journal of Social Work Practice*, 203(3), 239–250. <https://doi.org/10.1080/02650530600931708>

Bonsang, E., Adam, S., & Perelman, S. (2012). Does retirement affect cognitive functioning? *Journal of Health Economics*, 31(3), 490–501. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2012.03.005>

Calasanti, T. & Katz, S. (2015). Critical perspectives on successful aging: does it "appeal more than it illuminates"? *Gerontologist*, 55(1), 26–33.

<https://doi.org/10.1093/geront/gnu027>

Edwards, D. (1991). Categories Are for Talking. *Theory & Psychology*, 1(4), 515–542.

<https://doi.org/10.1177/0959354391014007>

Ekerdt, D. (1986). The Busy Ethic: Moral Continuity Between Work and Retirement. *The Gerontologist*, 26(3), 239–244. <https://doi.org/10.1093/geront/26.3.239>

Ervasti, H. (2004). Työttömyys elämäntilanteena – ikäryhmittäistä vertailua. Teoksessa Erola, J. & Wilska, T. (toim.) *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus* (s. 139–159). Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-5478-88-2>

Haarni, I. (2009). "Pitää lähteä liikkeelle" – aktiivisten eläkeikäisten selityksiä kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 46, 81–94.

Haarni, I. (2010). *Kolmas elämä: aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Gaudeamus Helsinki University Press: Ikäinstituutti.

Hamm, J. M., Heckhausen, J., Shane, J., & Lachman, M. E. (2020). Risk of cognitive declines with retirement: Who declines and why? *Psychology and Aging*, 35(3), 449–457.

<https://doi.org/10.1037/pag0000453>

Heimola, M. & Haikarainen, H. (2021). "Minä oon jollain tavalla halunnu vastustaa tätä kohtaloa". Identiteetin rakentaminen vapaaehtoistyöstä kerrotuissa kertomuksissa. *Pro gradu -tutkielma*. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20211469>

Huma, B., Alexander, M., Stokoe, E., & Tileaga, C. (2020). Introduction to Special Issue on Discursive Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 17(3), 313–335.
<https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1729910>

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (1993). Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Diskurssianalyysin aakkoset* (s. 17–47). Vastapaino.

Juhila, K. (2012). Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: johdatus kategorianalyysiin* (s. 131–174). Vastapaino.

Juhila, K., Jokinen, A., Suoninen, E. (2012). Kategorianalyysin teesit. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: johdatus kategorianalyysiin* (s. 45–88). Vastapaino.

Karjalainen, A. M., Ukkonen-Mikkola, T., Luodonpää-Manni, M., & Pietilä, I. (2021). Lasten ja vanhusten toimijuus: diskurssianalyysi neljän puolueen eduskuntavaaliohjelmista. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 29(1), 4–20.
<https://doi.org/10.30668/janus.80298>

Kiuru, H. (2022). Aktiivisen ikääntymisen diskurssi Helsingin Sanomien pääkirjoitusaukeamalla vuosina 2000-2015. *Gerontologia*, 36(2). 143–157.
<https://doi.org/10.23989/gerontologia.109935>

Kojola, E., Moen, P. (2016). No more lock-step retirement: Boomers' shifting meanings of work and retirement. *Journal of Aging Studies*, 36(1), 59–70.

Langmann, E., & Weßel, M. (2023). Leaving no one behind: Successful ageing at the intersection of ageism and ableism. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s13010-023-00150-8>

Lumme-Sandt, K., Nikander, P., Pietilä, I., & Vakimo, S. (2020). Ikäkäsitteet päätöksenteon taustalla. *Gerontologia*, 34(4), 359–362.
<https://journal.fi/gerontologia/article/view/99605>

Lumme-Sandt, K. (2011). Images of ageing in a 50+ magazine. *Journal of Aging Studies*, 25(1), 45–51. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2010.08.013>

McHugh, K. E. (2000). The “ageless self”? Emplacement of identities in sun belt retirement communities. *Journal of Aging Studies*, 14(1), 103–115.
[https://doi.org/10.1016/S0890-4065\(00\)80018-3](https://doi.org/10.1016/S0890-4065(00)80018-3)

Neupane, S., Kyrönlähti, S., Lumme-Sandt, K., Kosonen, H., Siukola, A., K.C., P., Nikander, P., Nygård, C. (2022). Ikääntyvien työntekijöiden eläkeaiheet ja työllistymiskyky. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2393-6>

Nikander, Pirjo (1995) Ikä ja kielenkäyttö. Tutkimus ikäidentiteettien neuvottelusta. *Gerontologia*, 9(1), 16–27.

Oorschot, K. (2000). Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity Among the Public. *Policy & Politics*, 28(1), 33–48.
<https://doi.org/10.1332/0305573002500811>

Paukkeri, M. (2024, 6. huhtikuuta). IL: Riikka Purran mukaan eläkeikää pitää nostaa. Yle. <https://yle.fi/a/74-20082424>

Pietikäinen, S., & Mäntynen, A. (2009). Kurssi kohti diskurssia. *Vastapaino*.

Puohiniemi, M. (2022). Suomalaisen arvomaailman muutos, globalisaatio ja ajan henki. BoD - Books on Demand.

Pääministerin haastattelutunti. (2024, 7. huhtikuuta). [Audio podcast]. Yle.

<https://areena.yle.fi/1-1494210>

Rantanen, T. (2022). Toimintakyvyn ja osallisuuden edistäminen. Teoksessa Rantanen, T., Kokko, K., Sipilä, S., Viljanen, A., & Aromaa, A. (toim.). Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim.

Rahkonen, O., Lahelma, E. & Lallukka, T. (2022a). Vanheneminen – kohti kolmatta ja neljättä ikää. Teoksessa Rantanen, T., Kokko, K., Sipilä, S., Viljanen, A., & Aromaa, A. (toim.). Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim.

Rahkonen, O., Lahelma, E. & Lallukka, T. (2022b) Vanheneva väestö ja huoltosuhde. Teoksessa Rantanen, T., Kokko, K., Sipilä, S., Viljanen, A., & Aromaa, A. (toim.). Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim.

Rudman, D. (2006). Shaping the active, autonomous and responsible modern retiree: an analysis of discursive technologies and their links with neo-liberal political rationality. *Ageing and Society*, 26(02), 181–201. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05004253>

Saajanaho, M. (2022). Elämänkulun ohjaaminen ja tavoitteet. Teoksessa Rantanen, T., Kokko, K., Sipilä, S., Viljanen, A., & Aromaa, A. (toim.). Gerontologia. Kustannus Oy Duodecim.

Siltaoja, M. & Sorsa, V. (2020). Diskurssianalyysi johtamis- ja organisaatiotutkimuksessa. Teoksessa Puusa, A., Juuti, P., & Aaltio, I. (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät (s. 228–266). Gaudeamus Helsinki University Press.

Silver, M. P. (2016). An inquiry into self-identification with retirement. *Journal of Women & Aging*, 28(6), 477–488. <https://doi.org/10.1080/08952841.2015.1018068>

Smythe, W. & Murray, M. (2000). Owning the Story: Ethical Considerations in Narrative Research. *Ethics & Behavior*, 10(4), 311–336.
https://doi.org/10.1207/S15327019EB1004_1

Suoninen, E. (2012). Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: johdatus kategoria-analyysiin* (s. 89–130). Vastapaino.

Suoninen, E. (1993). Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. *Diskurssianalyysin aakkoset* (s. 111–150). Vastapaino.

Tammentie, B. (2021). Työttömyys omin sanoin: kehysanalyysi työttömien käyttämistä selitysmalleista ja työttömyyden vaikutuksesta arkielämään. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202106173849>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta TENK, (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf

Thane, P. The emergence of state pensions. Teoksessa Clark, Gordon L., Alicia H. Munnell, and J. Michael Orszag (toim.), *The Oxford Handbook of Pensions and Retirement Income* <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199272464.001.0001>.

van Dyk, S. (2014). The appraisal of difference: Critical gerontology and the active-ageing-paradigm. *Journal of Aging Studies*, 31, 93–103.
<https://doi.org/10.1016/j.jaging.2014.08.008>

Viitasalo, N. (2015). *Varttuneet ja ikäsyrijintä työelämässä*. Tampere University Press.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9967-8>

Välimaa, O. (2011). Kategoriat ongelman selontekoina: Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemisen ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Tampere University Press.
<https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8351-6>

Liitteet

Liite 1: Haastattelukutsu

KUTSU KOULUTUS- JA TYÖPOLKUJA KÄSITTELEVÄÄN HAASTATTELUUN

Itä-Suomen yliopiston psykologian oppiaineessa tehdään aikuisten elämäntulkua tarkastelevaa tutkimusta. Tutkimusaiheet liittyvät eri elämäntilanteisiin, kuten koulutukseen, työhön ja perheeseen.

Psykologikoulutuksessa tutkimusperinne tulee tutuksi opiskelijoille kursseilla, joilla opiskellaan tutkimushaastattelun tekemistä ja paneudutaan aikuisen elämäntulkun ja sen analysoimiseen laadullisessa tutkimuksessa. Tänä lukuvuonna opiskelijat toteuttavat haastattelun, jonka aiheena on *aikuisten koulutus- ja työpolut ja kokemukset työelämässä*. Opiskelijat tekevät toteuttamansa haastattelun pohjalta harjoitustyön, jossa he soveltavat laadullisia analyysimenetelmiä.

Psykologian oppiaine etsii nyt halukkaita yli 40-vuotiaita aikuisia osallistumaan opiskelijoiden toteuttamiin elämäntilanteisiin haastatteluihin. Haluamme haastatella ihmisiä, jotka ovat *kokeneet työpolullaan jonkin katkoksen tai suunnanmuutoksen tai ovat parhaillaan tällaisessa tilanteessa*. Työpolun katkos tai suunnanmuutos voi olla esimerkiksi jokin seuraavista: työpaikan, alan tai ammatin vaihtaminen, opiskelu aikuisiällä, työssä koettu arvomuutos, työttömäksi jääminen, työelämään paluu tauon jälkeen, eläkkeelle jääminen, terveysongelmien/sairauden aiheuttama työelämän katkos tai jokin työn ulkopuolisen elämän asia, joka on vaikuttanut työhön ja työpolkuun. Haluamme haastatella erilaisia kokemuksia omaavia ihmisiä – myös sellaisia, jotka eivät ole välttämättä kokeneet työelämäänsä kovin helpoksi, mutta jotka ovat silti selviytyneet. Haastatteluissa on mahdollisuus kertoa myös muusta elämästä kuin työstä.

Otan Sinuun yhteyttä kysyäkseni kiinnostustasi tällaiseen haastatteluun. Haastattelut ovat vapaaehtoisia ja täysin luottamuksellisia.

Haastattelu voidaan toteuttaa Sinulle parhaiten sopivana ajankohtana lokamarraskuussa. Haastattelu voidaan tehdä etähaastatteluna (Zoom) tai kasvotusten parhaaksi katsomassasi rauhallisessa paikassa (esim. yliopistolla on varattavissa tähän sopivia tiloja). Haastattelu tehdään mielellään kahdessa osassa, noin 1,5-2 tuntia kerrallaan. Haastattelu on luonteeltaan keskustelunomainen ja siinä voi kertoa asioista sen verran ja vapaasti sillä tavalla kuin haluaa.

Haastattelut tallennetaan. Myöhemmin tallenteet kirjataan tekstitiedostoksi. Tässä vaiheessa kaikki haastattelussa mahdollisesti esiintyvät tunnistetiedot muutetaan. Kun tallenne on purettu tekstitiedostoksi, tallenne tuhotaan. Haastateltavan nimi- ja yhteystiedot ovat ainoastaan haastattelun tekneen opiskelijan tiedossa, ja niitä käytetään vain yhteydenpitoon haastateltavan kanssa. Yhteydenottoissa käytetyt nimi- ja osoitetiedot hävitetään heti kun niitä ei enää yhteydenpidon kannalta tarvita.

Haastattelujen pohjalta tehdyssä harjoitustyössä ei myöskään esiinny tietoja, joiden perusteella haastateltavan voisi tunnistaa. Koska kyseessä on opiskeluun kuuluva harjoitustyö, valmista harjoitustyötä ei toimiteta haastateltavalle.

Tekstitiedostot, joissa ei ole jäljellä tunnistetietoja, säilytetään harjoituskurssin päättymisen jälkeen Itä-Suomen yliopiston psykologian yksikössä 10 vuotta mahdollista myöhempää tutkimus- ja opetuskäyttöä varten. Myöhempi tutkimuskäyttö viittaa pro gradu- tai sitä korkeampiin opinnäytetöihin ja tutkimuksiin. Opetuskäyttö tarkoittaa psykologian perustutkintokoulutuksessa toteutettavaa opetusta, joka käsittelee haastattelua ja laadullisia tutkimusmenetelmiä.

Toivon, että Sinulla on mahdollisuus ja kiinnostusta osallistua haastatteluun. Annamme mielellämme lisätietoja haastatteluista ja niiden toteuttamisesta.

Liite 2: Haastattelurungon pääteemat.

HAASTATTELURUNKO

1. HAASTATTELUN ALOITUS (HUOM! Haastateltavan suostumus tutkimukseen osallistumiseen & suostumus henkilötietojen käsittelyyn on varmistettava haastattelun alussa, nauhoitettava ja myös litteroitava)

2. NYKYINEN ELÄMÄNKENTTÄ

Kuvitellaan, että elämä on kuin kartta, joka koostuu monista erilaisista ja erikokoisista osista. Osat voivat olla elämän eri osa-alueita, asioita, ihmisiä jne., jotka tuntuvat elämässä keskeisiltä ja tärkeiltä – toiset enemmän ja toiset vähemmän. Kertoisitko, millaisista kartan osa-alueista sinun elämäsi koostuu TÄLLÄ HETKELLÄ. Voit mielellään piirtää elämäsi tärkeitä ja vähemmän tärkeitä osa-alueita tälle paperille. Olen valmiiksi laittanut sinut ympyrään "minä" paperin keskelle.

TEMAATTINEN SYVENTYMINEN KOULUTUS- JA TYÖELÄMÄPOLKUUN

Näkökulmina nykyhetki, eletty elämä ja tulevaisuus, työpolun katkokset ja siirtymät sekä työn kietoutuminen muuhun elämään.

3. KOULUTUKSEEN JA TYÖELÄMÄÄN SIIRTYMINEN

3.1. Peruskoulun jälkeinen opiskelu ja/tai työ

3.2. Peruskoulun päättäminen & ammatinvalinta

3.3. Ammattiin/tutkintoon liittyvä opiskelu

Käydään läpi erilaiset mahdolliset polut, joita haastateltava on kulkenut esim. lukion, ammattikoulun, peruskoulun jälkeisen työnteon jälkeen. Keskustellaan näihin liittyvistä muistoista ja kokemuksista.

3.4. VÄLIYHTEENVETO: Opiskelun ja koulutuksen merkitys itselle

4. NYKYINEN/VIIMEISIN TYÖ & TYÖELÄMÄPOLKU

4.1. Viimeisin työ ja polku siihen

4.2. Työelämäpolun katkokset, siirtymät ja käännekohdat

4.3. VÄLIYHTEENVETO: Työpolun ja sen katkosten ja siirtymien reflektointia

5. MUUT TÄRKEÄT ELÄMÄNALUEET JA ELÄMÄNKULUN MUOVAAJAT

Poimitaan joustavasti tarkasteluun alun elämänkentän hahmottelun perusteella.

5.1. Työ, perhe-elämä ja muut merkittävät ihmissuhteet

5.2. Työ, terveys ja hyvinvointi

5.4. Elämäkatsomus, arvot ja ideologiat työssä

5.5. Sosiaaliset erot

6. OMAN KOULUTUS- JA TYÖPOLUN ARVIOINTI JA TULEVAISUUS

7. HAASTATTELUN PÄÄTTÄMINEN